ФИФI ФЫМЫГЪЭПУД, ФИ IЕЙ ФЫМЫГЪЭПЩКIУ

АДЫГЕЙ ЛЕГЕРЫ

АДЫГСКОЕ СЕЛО

КЪБР-м И ПАРЛАМЕНТЫМРЭ ПРАВИТЕЛЬСТВЭМРЭ Я ГАЗЕТ ГАЗЕТА ПАРЛАМЕНТА И ПРАВИТЕЛЬСТВА КБР

1924 ГЪЭМ И МЭХЪУАУЭГЪУЭ МАЗЭМ И 1 ЛЪАНДЭРЭ КЪЫДОКI

№132 (21.290) ● 2008 гъэм бадзэуэгъуэм (июлым) и 9, бэрэжьей ● Тхьэмахуэм тхуэ къыдокI ● И уасэр соми 3-щ ●

adyghe@mail.ru
adyghepsale.ru

Гулъытэ хэха зыхуэщIыпхъэхэр

КЪБР-м и Президент Къанокъуэ Арсен.

КЪБР-м и Президент Къанокъуэ Арсен КЪБР-м и Парламентым Зэрызыхуигъаэзм теухуа зэIущIэ щекIуэкIащ КЪБР-м и Правительствэм и Унэм.

ХАБЗэ ЗэРЫХЪУАМ тету, илъэсым зэфIэгъэкIын хуейхэрэр ямэ игъэщыпхъэ кьалэнхэмрэ кьыщыгъэлъэгъуа псалъэкIэ республикэм и унафэщIым зыкъегъаза хабзэубзыху Iэнатlэ нэхъыщхьэр езыхьэкI парламентархэм.

КЪБР-м и Правительствэм хэтхэр, УФ-м и Къэрал Думэм, Федерал Зэхуэсым, КЪБР-м и Парламентым я депутатхэр, республикэм и щIыпIэ самоуправленхэмрэ къэрал Iэхъущ1апIэхэмрэ я унафэщIхэр, жылагъуэ зэгугъэныгъэхэмрэ дин лэжьакIуэхэмрэ я пашэхэр кьрихьэлIэу ирагъэкIуэкIа зэIущIэр къызэIуихащ КЪБР-м и Парламентым и Унафэщ1 **Бечелов Илъас** икIи кьызыщIызохуэсам щызыгъэгъуазэ пэублэ псалъэхэм я ужькIэ къэспсэлъапIэм кьригъэбгъэлащ КЪБР-м и Президент **Къанокъуэ Арсен**.

- ПщIэ зыхуэсщI си лъахэгъуэ, Парламентым и депутатхэ! - жIащ Президентым, и псалъэмакъыр щиублэм. - Дэ псори иджыри кьызэдэсым дызэщIаIыгъэ иужьрей лъэхъэнэхэм ди кьэралым и жылагъуэ-политикэ гъащIэм кьыщыкъуэ зэхуэсхэр кьыдатаха гурыщIэхэм. 2007 гъэр екIуэкIащ Къэбэрдей-Балъкъэрыр Урысейм дамэгъу зэрыхуэхъурэ илъэс 450-рэ зэрырикъур гъэлъапIэным щIэту. УФ-м и Къэрал Думэм и 5-нэ зэхуэсыгъуэм и депутатхэмрэ УФ-м и Президентымрэ я хэхъыныгъэхэм кьрикIуащ Урысейм и къэрал унафэ убзыхуэкIэр щIэм техьэныр.

Парламентым Зэрызыхуигъаэзм Президентыр кьытеувыащ дызэрыт илъэсым гулъытэ нэхъыбэ зыхуэщIыпхъэ Iэнатlэхэмрэ цIыхухэм я псэукIэр егъэфIэкIуэнымкIэ щIэн хуейуэ кьиныгъэ тхэхамрэ. Апхуэдэу Къанокъуэ Арсен къыхигъэщащ иужьрей илъэс 15 - 20-м ди республикэм къыщымыхъуауэ дызэрыт лъэхъэнэм ирихьэлIэу ухуэныгъэ 36-м нэблагъэ зэрауТыпщащ, социальнэ мыхьэнэ зиIэ, псэупIэ ухуэныгъэхэр дяпэкIи нэхъыбэ кьиныгъэ зэрамурадыр, ди республикэм щыпсэу дэтхэнэми зэIуэпэщ псэукIэ иIэнымкIэ Iэмалхэр етыным, Iэнатlэ Iутхэм я улахэр къэIэтыным, жыс хьуахэмрэ сабийхэмрэ хуащIэ Iуэхутхэбзэхэр нэхъыбI икIи нэхъ гъэутыгъуэфIэ хъуным елэжьын зэрыхуейр, нэгъуэщI-хэр.

P.S. *Президентым Парламентым Зыщыхуигъаэзм жиIаэр ди газетым тетынущ.*

* * *

КЪБР-м и Президент Къанокъуэ Арсен КЪБР-м и Парламентым Зэрызыхуигъаэзм теухуа зэIущIэ ноужьым, а махуэ дыдэм, бадзэуэгъуэм и 8-м, депутатхэр кIуащ гъатхэ сессием хиубыдэ иужьрей зэхыхьэм.

Зэрыхабзэу, ямэ упщIэхэр теухуат къэрал кьулыкъу зэмыдIэужьыгъуэхэр зыхуагъэфащэхэм я кандидатурэхэм хэпIэнымкIэ. Апхуэдэу депутатхэм IэIэткIэ хахащ КЪБР-м и Парламентым и Iыкlуэу КЪБР-м и Адвокат палатэм и квалификацэ комиссэм хагъэхьэну Законодательствэмкlэ, къэрал уэуэкIэмкIэ, щIыпIэ самоуправленэм епха упщIэхэмкIэ Парламентым и комитетым кьигъэлъагъуэ. Зэрамыщ1э Заудинрэ Тхъэбысым МуIэедрэ.

Кьыклэпъыкlуэ упщIэр зэхьэлIар КЪБР-м и къэрал бюджетыр 2007 гъэм гъэзэщIа зэрыхьэуарати, абы парламент едэIуэныгъэхэри, Iуэхум епха комитет щхьэхуэри зэпкърыхауэ зэрытепсэлъыхьэм къыхэкIыу, кIыхьу кьытеувыащIхэм, атIэ финансхэмкIэ министр Бышэн Аэрэт и къэпсэлъэныгъэм иужь, апэ ефижгъэкIэ хэращIащ.

Парламентархэр апхуэдэу хэпIэащ иджыри Iуэхутыгъуэ нэблагъэ иKи дэщIыгъуэ пылъхъэхэмрэ гу зылъытапхъэхэмрэ къэлытауэ, зи гугъу ящIахэмкIэ законопроектхэр пхагъэкIаг.

НЫБЭЖЬ Таисэ.

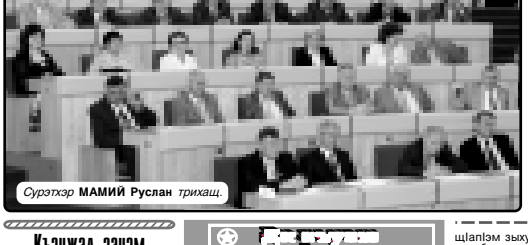

Сурэтхэр **МАМИЙ Руслан** *трихащ.*

Къэжал зауэм къыщахьа текIуэныгъэ иным и щIыхькIэ

Къэжал зауэм адыгэхэм къыщахьа текIуэныгъэр илъэс 300 зэрырикъум я саулыкъукIэ зэлъашIэрэ зэхагъэува республикэ Iуэхушхуэхэм хиубыдэу бадзэуэгъуэм и 11-м сыхьэтыр 9-рэ дакьикъэ 30-м Къэрал концерт гъэлъэгъуапIэм щекIуэкIынущ «Къэжал зауэмрэ XVIII лIэщIыгъуэм и япэ зэхэдгытым Къэбэрдеим и политикэ тхыдэмрэ» зыфIаща Урысейпсо щIэныгъэ конференцыр.

Дыгъуасэ

Урысейм и пщIэм зеIэт

Дыгъуасэ Японием и Хоккайдэ хыдыгъум щрагъэкIуэкI зэIущIэшхуэм и еIтуанэ махуэу щытащ.

Фигу къэдгъэкIыжынщи, мыбы щыIэхэуэщI дунейм и нэхъ лъэрыгъехьэ къэрали 8-м я Iэтащ1ухэзэр. Мыпхуэдэ зэхуэсхэр хуэдизкIэ сэбэн мэхъу, мы хьэнэщхуэ зиIэ Iуэхуэхэр къызэраIэтыш папщIэ.

Иджырей зэIущIэри апхуэдэу йокIуэкI. Журналистхэм къызэратымкIэ, саммитым нэхъ гулъытэшхуэ щыхуащI ерыскъыпхъ Iуэхум. НатIуэу зэрыщытщи, иужь ильэхэм къэралым гъавэу къыщрахьэлIэм кIэроху. Ауэ мы Iуэхур ирагъэфIэкIуэжьынымкIэ Iэмалхэр щыIэщ. Аэхр къыхэзыльхьари Урысейри. УФ-м и Президент Медведев Дмитрий зэрыжаIамкIэ, Урысейм кьиргъэуващ езы къэралы 8-м я саммитхэм я уэхэкIэхэр зэрахьэжкIыну. Абы хэм фIэкIыпIэ имыIэу ирагъэбIагъэн хуейщ мэкъумэш хозяйствэмкIэ министрхэри. Апхуэдэу «Гъавэ IнатIэм егъэщIылIа саммитхэри» къызэрагъэпщIыпхъэх.

Урысейр иропIейтей дунейпсо валютэхэм япыщIа Iуэхуэхэми. Псалъэм и хьэтыркIэ, иужь ильэхэм долларыр зэпымыуу йохуэх, евразр докIуей. Абы финанс IнатIэр зэхэгъэзэрыхь.

Медведев Дмитрий къыхелъхьэ япэм зэрызэрауХылIам тету, сомыр дунейпсо валютэхэм хагъэхьэну.

Дыгъуасэ УФ-м и Iэтащ1ухэр Японием и премьер-министр Фукудэ Iущ1ащ.

Гъэмахуэ зэманым

Японыр тенджыным дэ зыгъэсынигъэ Iуэхуэхэр жьыдэрэ щыкIуэкI.

Мы зэманым араш. Хы Хэмэ флотым иджы зэщIигъэуIуа апхуэдэ зыгъэсэныгъэхэм хэтщ кьаруушхуэхэр - кьхьухьэр, десантникхэр, кьхьухьлъатэхэр. Ауэ псори зэрыгушхуэр щIэрыпсу зэрагъэпэщыжа «Варяг» гвардие крессейрыр.

Шынагъуэ щымыIэн папщIэ

Ростехнадзорым кьепщытэ Iуэбгассым и щахтхэм я щытыкIэр. КIэльыплъкIуэхэм загъэтхIий.

Абыхэм щахтхэр зэрагъэлажьэ хабзэхэр 250-рэ къызэпаудаэ-сэтей кьащIащ. Яныныкъэ фIамыщI къыщIэхъуапIэхэр пIалъэкIэ зэхуащIын хуей хъуащ. Псори зытещIыхьар шынагъэушIагъэщ, щы щIагъым лэжьэну еха цIыхур кьыдэкIуейжу узынщIу и унагъэм хьихьэжынырщ.

Сыт и лъэныкъуэкIи

Камчаткэм лэжьэн щыщIидзэжащ батискаф АС-28-м. Хы щIагъэм кууу схьыф а Iэмэсымэм илъэсищ и пэкIэ дерт игъэтауэ щытащ.

Езыр псыщIагъэрыкIуэ кхъухьхэм исхэр кьегъэлъыным хуэхьауэ щытми, ар ялъэхат бдзэжьей зэрещэ хьыхьэм. Экипажым жощищ-махущIэ дэIепыкIуэгъу пэплъэу батискафым исын хуей хъуащ. Кьезыгъэлар Инджьлызым и «Скорпион» батискафыр, Иджы АС-28-р Новгород Ищхъэрэ щIагъэгъэнэщIащ. Абы и лъэщагъым зыкъомкIэ хэхъуащ.

(ИТАР-ТАСС).

НОБЭ

◆ Аргентинэ Республикэм и лъэныкъ гуфIэгъэщ - къэралыр щхьэхуэ щыпсыуа махуэщ (1816).

◆Илъэс 60 и пэкIэ (1948) ДзюльгъэмкIэ дунейпсо зэгуэхэныгъэм (МОТ) кьишта 87-нэ конвенцэм щыубзыхащ а ассоциацэм и хуитныныгъэхэр икIи абыхэм кьащхьэщыжьынырщ.

◆Мы махуэм (2006) Иркутск и аэропортым щетIысхьэм къутащ «Сыбыр» авиакомпаниим и А-310 аэробусыр. Абы иса цIыху 203-м щыщу 124-р хэкIуэдащ.

◆Илъэс 70 и пэкIэ (1938) кьалъхуащ театрымрэ киноэмрэ я урысей актрисэ, РСФСР-м и щIыхьэ заслуженнэ артистка **Iэхъуэждакъуэ Лие.**

◆Илъэс 75-рэ и пэкIэ (1933) кьалъхуащ киномрэ щIыхьэ зиIэ актрисэ, РСФСР-м и щIыхьэ артисткэ, СССР-м и Къэрал сатыгъэтым и лауреат **Кириенко Зинаидэ.**

◆1931 гъэм кьалъхуащ Адыгэ Республикэм и щIыхьэ зиIэ усакIуэ, зэдзэкIакIуэ, драматург, УФ-м щIэнхабзэмкIэ щIыхь зиIэ и лэжьакIуэ **Бырэгъэ Хьэмид.** 2002 гъэм дунейм ехыжащ.

◆1932 гъэм кьалъхуащ сурэтыщI **Хьэжу Руслан.** 2002 гъэм дунейм ехыжащ.

◆1941 гъэм кьалъхуащ щэрджэс еджагъэпхуэ - ботаникэ, жылагъуэ лэжьакIуэ **Хьэкъуи Барэбий.** 2003 гъэм дунейм ехыжащ.

◆Дыгъэр кьыщIэкIащ сыхьэти 5-рэ дакьикъэ 33-м, кьухьэжьнущ сыхьэт 20-рэ дакьикъэ 52-м.

◆Махуэм и кIыхьагъщ сыхьэт 15-рэ дакьикъэ 19-рэ.

ПIалъэпэрэ зыгъэхьэзырар ШАЛ Мухьэмэдщ.

Тэрч куей

Мылъкур хьэзырщ

2008 гъэм кьриубыдэу Тэрч районым щекIуэкIыну уэуэныгъэ нэхъыщхьэхэр ягъэбедджьащ.

ШЫЩхЪЭУ маэм и 20-м фIэмыкIыу яухьну я мурадщ Инарыкъуей кьуажэм дэт курыт еджапIэм кьыпащIыкьыр. Абы хэтыщу актовэ пэщышхуэ, шхапIэ, спортзал. Лэжьыгъэхэр зэфIэкIмэ, школым япэу щрагъэкIуэкIынущ спортым и махуэшхуэ. Абы хэтыщу Джылахъэстэнефм и жылагъуэхэр зэрыгушхуэ спортсменхэр.

Иджыпсту куей администрацэр нужь итщ Акъбан Ищхъэрэмрэ Курп Ищхъэрэмрэ зэпызыщIэ псы зрикIуэ бжьамийуэ километр 11 иджырей пластикэ-абдж бжьамий IуэужьыгъуэщIэхэмкIэ зэхъуэжьынымкIэ. Апхуэдэ бжьамийхэр илъэс бжьыгэ нэхъыбэкIэ жылагъуэхэм кьахуэсэбэпынущ, абы ирехьэкIа псыр куэкIэ нэхъ кьабзэуэ щытынущ. Мы IуэхугъуитIым текIуэдну мылъкур хъэзырщ, ухуакIуэхэмкIи кьызэгъэпэщащи, лэжьыгъэр и чэзум зэфIагъэкIынырщ.

ЛЬОСТЭН Муэ.

Къэрэшай-Щэрджэс Республикэм и Президентым и Унэм и Пресс-лъэныкъуэ

Лъэпкъ зэкъуэтыныгъэр ягъэбыдэ

КЪЭРЭШIЭЙ-ШЭРДЖЭС. ***Республикэм щыпсэу лъэпкъхэм я зэкъуэтыныгъэм и маухуэр иджыблагъэ Iэтауэ ягъэлъэпIащ.***

ЛЪЭПКЪХЭМ я зэкъуэтыныгъэм и махуэр Президент Батдыев Мустафа и унафэкIэ 2003 гъэм щегъэжьауэ щIыналъэм щагъэлъапIэ икIи ар цIыхухэм фIыуэ ялъэгъуащ.

«Ди республикэм щыпсэу лъэпкъхэм я зэкъуэтыныгъэм и махуэр гъэлъапIэным мыхьэнэшхуэ иIэщ, сыту жыпIэмэ щIыналъэм лъэпкъ куэд щопсэу. Ди гуапэ зэрыхьуащи, абыхэм я зэхуакIэ зэгурыIуэныгъэ дальщ, зэщыхьэ-зэныкъэжьу щыIэкъым», - жIащ Урысей Федерацэм щIыхь зиIэ и артист Хэзэ Лилэ.

А махуэшхуэм ирихьэлIэу республикэм и Правительствэм и унэм къэрал дамыгъэхэр щратащ щIыналъэм и зэхужьыныгъэм хэлъхьэныгъэфI хуэзышIа Iэщ1агъэлIхэмрэ щIэныгъэлIхэмрэ.

Щытыкlэ гугъум кърашыж

АДЫГЕЙ. ***Республикэм Къэрал мылъкумкIэ и комитетым къызэритамкIэ, республикэм и Арбитраж судым и унафэкIэ «Адыгейм и авиалинэхэр» ОАО-м и арбитраж унафэщIу пIалъэкIэ ягъэуваи Овчаренкэ Сергей.***

« АДЫГЕЙМ и авиалинэхэр» ОАО-р банкрот зэрыхъуар къригъэлъытэну езы Iуэхущ1апIэм зыхуигъэзауэ щытащ республикэм и арбитраж судым. «Овчаренко Сергей и Iэщ1агъэм фIыуэ хещIыкI. Iуэхущ1апIэм и арбитраж тхьэмадэу ар ягъэувыну къэкIуэжьэр къэпльэпIуащ. Иджыпсту абы къыпэщылъщ «Адыгейм и авиалинэхэр» щытыкIэ гугъум щихуам и щхьэусыгъуэр зэхэгъэкIыну. Нобэкlэ Iуэхущ1апIэм щIыхуэу сом мелуан 15-рэ тепщIы, - жIащ Адыгейм Къэрал мылъкумкIэ и комитетым и унафэщI Пиценко Александр.

Къыхэдгъэщыжьи, «Адыгейм и авиалинэхэр» республикэм и Правительствэм епхыгъэ. Абы иIэщ 4Н-2 къхъуьльатэ 28-рэ. Мейкьуапэ аэропортри зыIэщIэлIыр араш.

Я мурадыр къайхъулIакъым

АБХЪАЗ. ***Республикэм и Президент Бэгъэпщ Сергей иджыблагъэ журналистхэм пригъалъэгъуащ щыналъэр хуржьым къызэрязэуцу я гъэхъэзыра планыр. Абы къызэрыщыгъэлъэгъуамкIэ, гъатхэпэнакъыгъэ мазэхэм республикэр Куржым иубыдын хуейуэ щытащ.***

«КУРЖЫМ Абхъазыр кьызэриязуну и планыр абхъаз спецслужбэм и лэжьакIуэхэм зыIэрагъэхьащ. Куржьхэм я мурадащ щтапIэ ихьэжа и лъэныкъэгъуэр щыпсэуу щIыналъэм и мызакъуэу, республикэ псор яубыдыну. Япэ щыкIэ Зугдидирэ Кодор ауэзымрэ къэщIежьэу, иужькIэ тенджызэ десантыр Сыхъум, Гагра, Очамчыр къалэхэм теуэн мурад яIащ», - жIащ Президент Бэгъэпщ Сергей.

Данием нэгъуэщI къэрал Iэхъуэхэмкlэ и министр Меллер Стиг мы махуэхэм щIыналъэм къэкIуащ Куржымрэ Абхъазымрэ яку дэлъ зэхуэцытыкIэм щыгъуазэ зищIыну.

ХЪЩЫКЪУЕЙ Олег.

Лъэпкъ Iущыгъэ:

Гупсысэрэ акъылрэ зэIыхьлыщ.

Дзэлыкъуэрэ Щэрэджэрэ я гъэмахуэ хъуплIэхэм бэджэндэу мы гъэм щIы къыщIыщIэта мэкъумэш предприятэхэмрэ уней хозяйствэхэмрэ мэкъумылъ ягъэхьэзырыкIи щIадзэнущ бадзэуэгъуэм икуэм.

ЩIЫ IЫХЬЭР кьеIыэзыхахэм хъуплIэхэм IэщIыр щыдащ лъэхъэнэм щыщIадзэри удзыжьхэр гъэкIуэдыныжьмкIэ лэжьыгъэшхуэ ирагъэкIуэкIащ. Иужьрей илъэси 10-15-м ди республикэм и Iэщ щхьэбжьыгъэм хэщI зэпыту зэрекIуэкIащ. Ар къагъэувыIэн папщIэ, иджыпсту Iэщ1ыхьуэхэм хъуплIэхэр ягъэкъабзэ: химикатхэмкIэ йолэжь, щIыпхъэ, хабзэр ящIэу къэгъэтэджьынырэ арауэ зэрыщытыр, апхуэдэуи щIэныгъэм и фIагъыр къэзытынымкIи ар сэбэн зэрыхьур.

- Абы папщIэ анэдэлъхубзэкIэ учебникэхэр кьыдэгъэкIыжьын, методикэ зэхыльхэр зэхэльхьэн хуейщ, - жIащ министрым. - Бзэ щIэныгъэлIхэр, методистхэр, республикэм и егъэджакIуэ нэхъыфIэр зыхэт творческэ гуп кьызэдгъэпэщащэу иджыпсту а Iуэхум нужь итщ. Адыгэбзэкlэ, балькъэрыбзэкlэ зэрадзэкIащ Моро М. Й. и «Математика», Плешаков А. А. и «Мир вокруг нас» зэхэльхьэр. Абыхэмкlэ республикэм и курыт школи 10-м гъэужьныгъэхэр щедгъэжьащ. Зэхэльхьэм хальэгъэ ныкъуэсанэгъэхэр зэрагъэзэхуажьэ, 2008 гъэм фокIадэм и 1-м ирихьэлIэу кьыдгъэжьынырщ.

Егъэджэныгъэ уху эгъэм иджырей технологиер жьыдэжу кьызэрыхьэхэм ипкъ иткIэ, абы кьеIуэу школ учебникэхэр электрон щIыкIэу кьызэзгъэщынырэ. Абы и лъэныкъэуэм ягъэпбакъуэхэр ячащ. Адыгэбзэ алыфбейр зэребгъэджьыну программэр, адыгэ-гурыс псалъалъэ, нэгъуэщIхэр зэхэлъхьащ. Апхуэдэу куэд мыщIэу кьызэIуахьынущ лъэпкъ егъэджэныгъэм зыщрагъэужьын лабораторэр, абы щIэтыну зэхэщIыпхэр зыхуеину Iэмэсымэхэри ящIэхуащ.

А псом кьыждкIуэуи лъэпощхьэпо гуэрхэри щIэщ. Программэр гъэзэщIынын текIуэдэну мылъкур и чэзум кьаэзрыIэрымыхьам кьыхэжIыну, яубзыхуам зы ильэскIэ кьыкIэрыхуащ. Апхуэдэу 2007 гъэм кьамыгъэсэбэпуаэ я кьэщхэр мелуаныр 5,9-рэ.

КьаIэта упщIэм теухуа я Iуэху епльыкIэр кьаIуатэу зэIущIэм кьыщыпсэльащ КЪБР-м и Президентым дежи щIэ Жылагъуэ-чэнджэщаклъэ советым и къызэрэзэпэщакIуэ **Тхьэгъэпсо Хьэжьысмел,** КЪБР-м и Парламентым Егъэджэныгъэмрэ щIэныгъэмкIэ, узыншагъэр хъуэныжьмкIэ и комитетым и унафэщIым и къудзэ **Дадэ Суфдин,** «Тхыль» ОУ-м и директор **Шаваевэ Аминат,** унафэщIхэмрэ Iэщ1агъэлIхэмрэ я Iэщ1агъэм нэхъ куууэ щыхагъахьуэ, нэгъуэщI Iэщ1агъэхэр щызрагъэгъуэт, щIыналъэхэм я центру КъБКъУ-м и деж щыIэм и директор **Къэмбэчокъуэ Iэдэм,** КъБКъУ-м и филологиемкIэ и институтым балъкъэрыбзэмрэ литературэмкIэ и кафедрэм и унафэщI **Толгуров Зейтун,** Егъэджакlуэхэм я щIэныгъэм щыхагъахьуэ институтым и директор **Емуэ Нинэ.**

Абыхэм псоми я къэпсэльэныгъэм кьыхэщащ лъэпкъыбзэхэмкlэ учебникыфIэр щколхэм кьаезэремэщIэжьыр сабийхэм я анэдэлъхубзэр зрагъэщIэныжьмкlэ зэран зэрыхъур икIи абыхэм фIыуэ зэхэлъхьажьауэ кьыдгъэкIыжьын зэрыхуейр.

КЪБР-м и Парламентым и пресс-Iуэхущ1апIэ.

● КъБР-м и Парламентым и комитетхэм

Хъумэн икIи гъэбэгъуэн

КЪБР-м и Парламентым Аграрнэ политикэмрэ щIыхуэпсыр къэгъэсэныгъэмкIэ и комитетым Май хуейм щрагъэжьащ зэIущIэм щытепсэльыхьащ Къэбэрдей-Балъкъэрым и мэхъэм я щытыкIэр зыхуэдэм, ахэр хъумэныжьмрэ гъэбэгъуэныжьмрэ пыщIа Iуэхугъуэхэм.

Зэхьхьэр иригъэкIуэкIащ а комитетым и унафэщI **Несутулов Виктор.**

Къэбэрдей-Балъкъэрым Мэз хозяйствэмкIэ и къэрал комитетым и тхьэмадэ **Мэшыкъуэ Хьэсэнбий** кьызэригъэльэгъуамкIэ, мэзхэр дыкъэзыухъурейхэ дунейм и хуугъуэфIыгъэщ, зэгъэзэхуауэ къэгъэсэбэпныныр. Псори зэхэту Къэбэрдей-Балъкъэрым и мэз фондым гектар мин 322,8-рэ еубыдащ. Абыхэм хэпсыгъэ кьыщокI тхуей, жьыгей, уэздыгей, пхъэхуей, пхъэщабэ лIэужьыгъуэхэр. Илъэс къэс жыгхэм кьахохуэу кубометр мин 410-рэ.

Мэз хозяйствэм кьыпэщытхэм, мафIэсым хуэсакъыным, мэзхэр хъумэным, зэфIэгъэувэжьным теухуа лэжьыгъэ псори тэмэму кьызэрагъэпэщ. КЪБР-м Мэз хозяйствэмкIэ и къэрал комитетым егъэбыдыпIа щIыпIэхэм жьыгей илъэсхэм зы мафIэси кьыщыхъуакъым. Мэзыр кьызэрагъэсэбэпым кьыпэкIуэм тещIыхьауэ, бюджет лIэужьыгъуэ псоми зэрыхалъхьэ щIыкIэр ирагъэфIэкIуащ.

Машыкъуэ Хьэсэнбий кьызэригъэльэгъуамкIэ, 2007 гъэм мэз хозяйствэр зехьэным сом мелуан 61,1-рэ хуахахуэ щытащ. Сом мелуан 49,2-р федерал, мин 500-р республикэ бюджетхэм кьыхэкIащ, адрей сом мелуан 11,4-р бюджетым щымыщ мылъкущ е езы мэз хозяйствэхэм я къэрал Iуэхущ1апIэхэм я мылъкущ. Зи гугъу тщIы Iэнатlэм цIыку 553-рэ щолажьэ, ику ит мазэ упахуэр зэрыхьур сом 4117-рэщ.

«Лэжьыгъэр зэрыгугъум, улахуэр зэрымащIэм кьыхэкIыу Iуэхум хэзыщIыкI Iэщ1агъэлIхэр хуабжьу кьыдокIэжьыгъэкIуэнымкIэ, - кьыхигъэщащ къэпсэльам.

Машыкъуэ Хьэсэнбий зэрыжиIамкIэ, республикэм и Iэщ1агъэм Къэбэрдей-Балъкъэрым мэз Iуэхуэхэр щыдзэжьынымкIэ хабзэм тету кьызэзыгъэпэщ лъабжьэ быдз.

Май районым и мэз хозяйствэм и унафэщI **Кислицин Александр** кьызэригъэльэгъуамкIэ, нэгъабэ пхъащхьэу кубометр мини 4,6-рэ ягъэхьэзыращ, кубометри 6,3-рэ ящащ, кубометр 600-м елэжьащ, сом мин 583,3-рэ и уасэ продукцэ кьыщIагъэкIащ.

Абы зэрыжиIамкIэ, я техникэ псоми я чэзур икIащ, мэзхэр тэмэму яхьумэн папщIэ щIыпIэхэр зэрызэщIагъэхьэн транспорт лъащхьэм зэхуэсыжьуэ, Урыс псым и кIэпкъыр гуихауэ, Александровскэ станицэм деж мэзыльэу гектар 700-м щIигъу щIелъэсыкI.

«Лэсхэм мэз хозяйствэ» КъУ-м и унафэщI **Дзэлэ Руслан** зэхуэсахэр хигъэгъуэзащ и Iуэхущ1апIэр зыхьыхьэ Iэнатlэм щекIуэкIа зэхэхьэныгъэ гугъуэхэм хъарзынэу зэрапэлъащ, къапэщIэта къалэнхэр щыгъэцакIэу зэрагъэзэщIам.

Мэзхэр ирызэфIагъэувэжьын папщIэ зыхуей жыгыщIэ лIэужьыгъуэхэм хуэдизу 1690-рэ къагъэкIащ, жылапхъэхэр ягъэхьэзыращ. Хабзэм къемызэгъыу мэзыр прагъэупщIыркъым, пхъащхьэ храгъэхьыркъым, Лоскэн РОВД-м и лэжьакIуэхэм я гъусэу а Iуэхуэр гупи 2-м кьызэрагъэпэщ.

Я пэжьыгъэм хэлъ лъэпощхьэпохэмрэ ахэр кьызэнэкIынымкIэ щIыпIэ зэкIыпIэхэмрэ зэпкъраха нэужь, зытепсэльыхьахэм ятеухуа унафэ кьащтащ, Майр районым и мэз хозяйствэм епльащ, и Iуэхущ1афэм щыгъуазэ зыхуащIащ.

Зэ1ущIэм хэтащ КъБР-м и Парламентым и Унафэщ1ым и къуэдзэ **Бозий Натбий**

Лъэпкъыбзэкlэ зэрырагъэджэну тхылъхэм йогугъу

КъБР-м и Парламентым Егъэджэныгъэмрэ щIэныгъэмкIэ, узыншагъэр хъумэнымкIэ и комитетым Егъэджакlуэхэм я щIэныгъэм щыхагъахьуэ институтым «ст1ол ГъуэрейIирпэ» зэкIуэкIащ. Абы щытепсэльыхьащ: «2007 - 2011 гъэхэм лъэпкъыбзэмкIэ зэрырагъэджэну тхылъхэр щIэуэ кьыдэгъэкIыжьынымкIэ зэрырагъэджэну тхылъхэр щIэуэ кьыдэгъэкIыжьынымкIэ республикэ программэр гъэзэщIа зэрыхьым.

ЗЭIУЩIэМ хэтащ КъБР-м и Парламентым и депутатхэр, Егъэджэныгъэмрэ щIэныгъэмкIэ министерствэм и лIыкIуэхэр, егъэджэныгъэмкIэ кьалэ, куей кьудамэхэм я унафэщIхэр, курыт школхэм я директорхэмрэ егъэджакIуэхэмрэ, ИПК-м и методистхэр.

КъБР-м и Парламентым Егъэджэныгъэмрэ щIэныгъэмкIэ, узыншагъэр хъумэнымкIэ и комитетым и унафэщI **Иванов Игорь** зэIущIэр кьыщыгъэIуихым кьыхихгъэщащ зи гугъу ящIыну Iуэхугъуэр мыхьэнэшхуэ иIэу зэрыщытыр икIи кьыхуриджащ лъэпкъыбзэмкIэ зэрырагъэджэну тхылъхэр щIэуэ кьыдэгъэкIыжьыным теухуа я гупсысэхэр зэрыгъэкIуэну. Абы щытепсэльыхьащ: **«2007 - 2011 гъэхэм лъэпкъыбзэмкIэ зэрырагъэджэну тхылъхэр щIэуэ кьыдэгъэкIыжьынымкIэ зэрырагъэджэну тхылъхэр щIэуэ кьыдэгъэкIыжьынымкIэ республикэ программэр гъэзэщIа зэрыхьым.**

ЗэIущIэм хэтащ КъБР-м и Парламентым и депутатхэр, Егъэджэныгъэмрэ щIэныгъэмкIэ министерствэм и лIыкIуэхэр, егъэджэныгъэмкIэ кьалэ, куей кьудамэхэм я унафэщIхэр, курыт школхэм я директорхэмрэ егъэджакIуэхэмрэ, ИПК-м и методистхэр.

КъБР-м и Парламентым Егъэджэныгъэмрэ щIэныгъэмкIэ, узыншагъэр хъумэнымкIэ и комитетым и унафэщI **Иванов Игорь** зэIущIэр кьыщыгъэIуихым кьыхихгъэщащ зи гугъу ящIыну Iуэхугъуэр мыхьэнэшхуэ иIэу зэрыщытыр икIи кьыхуриджащ лъэпкъыбзэмкIэ зэрырагъэджэну тхылъхэр щIэуэ кьыдэгъэкIыжьынымкIэ зэрырагъэджэну тхылъхэр щIэуэ кьыдэгъэкIыжьынымкIэ республикэ программэр гъэзэщIа зэрыхьым.

Абыхэмкlэ республикэм и курыт школи 10-м гъэужьныгъэхэр щедгъэжьащ. Тхылъхэм хальэгъэ ныкъуэсанэгъэхэр зэрагъэзэхуажьэ, 2008 гъэм фокIадэм и 1-м ирихьэлIэу кьыдгъэжьынырщ.

Егъэджэныгъэ уху эгъэм иджырей технологиер жьыдэжу кьызэрыхьэхэм ипкъ иткIэ, абы кьеIуэу школ учебникэхэр электрон щIыкIэу кьызэзгъэщынырэ. Абы и лъэныкъэуэм ягъэпбакъуэхэр ячащ. Адыгэбзэ алыфбейр зэребгъэджьыну программэр, адыгэ-гурыс псалъалъэ, нэгъуэщIхэр зэхэлъхьащ. Апхуэдэу куэд мыщIэу кьызэIуахьынущ лъэпкъ егъэджэныгъэм зыщрагъэужьын лабораторэр, абы щIэтыну зэхэщIыпхэр зыхуеину Iэмэсымэхэри ящIэхуащ.

А псом кьыждкIуэуи лъэпощхьэпо гуэрхэри щIэщ. Программэр гъэзэщIынын текIуэдэну мылъкур и чэзум кьаэзрыIэрымыхьам кьыхэжIыну, яубзыхуам зы ильэскIэ кьыкIэрыхуащ. Апхуэдэу 2007 гъэм кьамыгъэсэбэпуаэ я кьэщхэр мелуаныр 5,9-рэ.

КьаIэта упщIэм теухуа я Iуэху епльыкIэр кьаIуатэу зэIущIэм кьыщыпсэльащ КъБР-м и Президентым дежи щIэ Жылагъуэ-чэнджэщаклъэ советым и къызэрэзэпэщакIуэ **Тхьэгъэпсо Хьэжьысмел,** КъБР-м и Парламентым Егъэджэныгъэмрэ щIэныгъэмкIэ, узыншагъэр хъумэнымкIэ и комитетым и унафэщIым и къудзэ **Дадэ Суфдин,** «Тхыль» ОУ-м и директор **Шаваевэ Аминат,** унафэщIхэмрэ Iэщ1агъэлIхэмрэ я Iэщ1агъэм нэхъ куууэ щыхагъахьуэ, нэгъуэщI Iэщ1агъэхэр щызрагъэгъуэт, щIыналъэхэм я центру КъБКъУ-м и деж щыIэм и директор **Къэмбэчокъуэ Iэдэм,** КъБКъУ-м и филологиемкIэ и институтым балъкъэрыбзэмрэ литературэмкIэ и кафедрэм и унафэщI **Толгуров Зейтун,** Егъэджакlуэхэм я щIэныгъэм щыхагъахьуэ институтым и директор **Емуэ Нинэ.**

Абыхэм псоми я къэпсэльэныгъэм кьыхэщащ лъэпкъыбзэхэмкlэ учебникыфIэр щколхэм кьызэрэремэщIэжьыр сабийхэм я анэдэлъхубзэр зрагъэщIэныжьмкlэ зэран зэрыхъур икIи абыхэм фIыуэ зэхэлъхьажьауэ кьыдгъэкIыжьын зэрыхуейр.

КъБР-м и Парламентым и пресс-Iуэхущ1апIэ.

Псыгуэн зэпэщ зиIэ

● Гъэмахуэ-2008

САБИЙХЭМ я узышагъэм щыкIэлъыплъ «Бахьсэн» лагерыр кьызэрызэIуахрэ илъэсищ ирикIуа кьудейщ. Кьатищу зэтет унэшхуэр сыт и лъэныкъуэкIи тещIыхьащ гъэмахуэр мыбы щызыгъакIуэ сабийхэм я узышагъэр зэфIэгъэнэн. Iэнатlэр иджырей медицинэ Iэмэсымэхэмкlэ кьызэрэпэщащ, сабий кьэс, хуэльэ зыиф елытагъэ, щхьэныгъуэ щхьэхуэхэр хуагъэхьэзыр. «Бахьсэн»-м иджыпсту сабий 200 щыIэщ. Мыгувэу ахэр зэзыхьэкIыну етIуанэ гупыр кьрашIэлIэнущ. Лагерыр кьыщыгъэIуаха ильэсым псыгуэн ехьэжьа ящхьэу хэтащ, ащхьэкIэ трагъэжьуэдэну ахъшэр кьащемэщIэкIым,

Лъэпкъ, къэрал хабзэхэм зэрызаужьар

● Тхыдэ

КъБР-м и Парламентыр илъэс 70 ирокъу

КЪЭБЭРДЕЙ-Балькъэрым и хабзэ-ухуэ Іэзэхущ1ап1эм (парламентым) тхыдэшхэр и1эш. Цыхуэсыр и сэбэп зыхэль Іэзэхуэр лъэпкъхэм я лыкІуэхэм я зэхуэсхэм щауб3ыхуу, лэжьыпхьэхэр щыІэхалъхьэу зэрыщытам и нэщэнхэр щыдолъагъу адыгэхэм, балькъэр-къэрэшейхэм я нарт хьыбархэм. Іуэрыйуатэр щыхьэт зэрытекІыжІэ, нартхэм я Іуэрыгъ - Хасэм - мыхьэнэшхуэ и1эт. Абы щыІэзэщІэрт нэхъыжьхэри, нэхъыщІэІуэхэри, щІалэ дыдэхэри, бзылъхъугъэхэри, пІалъэ кІэщІкІэ жьыгагъуэм кьыдыхьаэхэри.

Политикъ, жьылагъуэ лэжьакІуэ щІэрыІуэ Зумакулов я Борис и кьэІэмыпІэм кьыщІэкІа, «Институт выборов в истории Кабардино-Балкарии» зи фІэщыгъэ тхьылъым щетх мыпхуэдэу: «Тхыдэм и гъуэгукІэ къэкІуатэуэрэ, адыгэхэм, балькъэр-къэрэшейхэм я гъащІэм, псэукІэм зэхъуэжьхуэ зиІэ Іуэгуфэ ягъэ». Мы зэрыщыту кьэнащ лъэпкъхэм ижьижьыж ІыандэрэкъадэгъуэгурыкІуэ Адыгэ хабзэмрэ Тау адыгэмрэ.

Епщыкіуханэ-епщыкіубгъуанэ лІэщыгъуэхэм цыхуэ куэд зыхэту щыта я зэхуэсхэм «Адыгэ хасэмрэ» балъкъэр «Тёре»-мрэ кьыкІуатэрт мы хьэнэшхуэ зиІэ Іуэгуфэ Іэджэ. Уэзэщакіуэшхуэ Нэгумэ Шорэ зэритхыгъамкІэ, «ІэдэрэгъэшІ» унафэ тращІыхьырт зауэ хуэІухуэщІэхэм, пашэхэр хэхыныи».

Нэхьапэхэм цыхуэхэр зыкІи зэхэгъэж щамышІу щытэ Хасэмрэ Тёремрэ нэхъ иужьыІуэкІэ (зи гугъу тщІа лІэщІыгъуэхэм) зэхъуэжьныгъэ зыкъом зафІэуэт - абыхэм пщІэ лей щыхуащІу щІадзэ тепщэгъуэр зыІыгъхэм. Адыгэхэм я бжьыщоунэху «Пэкіухасэ» жьыуаІэр, «пщыІэхуэсКІи» зэрэкъэр, мыльку нэхъыбэ зыбгъэдэлъхэр, Іьэпкъым и пашэхэр (пщыхэмрэ уэркъхэмрэ) щыІэхуэсхэр. Апхуэдэ ХасэхэмцІыхубзм и лыкІуэхэри кьрагъэблагъэу щІадзэри, «псори зыхэт зэхуэсхэ»-кІэ еджэ мэхьу.

Сытыт а зэхуэсхэм нэхъыбэу зи гугъу щащІыр? Зауэ Іуэхуэхэт, гъунэгъу лъэпкъхэм зэрахущытыпхъэ щыкІэрт, гъэкІуэдыжьын хуейуэ кьалыт я хабзэжьхэр т, зыхалъхьапхъэу кьафІэщІ хабзэщІэхэрт.

Пэкіухэм зи Іуэху нэхъ зэрахуэр пщыхэм, уэркъхэм я зэхущытыкІэхэр егъэфІэкІуэныт.

Пащтыхь гуащэ Екатеринэ ЕтІуанэм 1769 гъэм генерал-майор Медем хуиГъэхъа тхыгъэм кьыхоу Къэбэрдейм я зэманым иІа кьрал зехьэкІэр: «Къэбэрдей правительствэм хэтхэр пщыхэрщ, уэркъхэрщ, ліакъуэлІэшхэрщ, нэхъ жьэрыІэзэхэрщ, зи Іуэкъм хуэІэижькъэрщ, щхьэхуиту, езыхэр зэрызыныгъэ зи гурылъхэр кьэзыІуэтэфхэрщ».

Адыгэ, балькъэр, нэгъуэщІ лъэпкъхэмя я тхыдэм лъэужь ІупщІэкэр кьыщагъэнащ 1785, 1807 гъэхэм правовой реформэхэр щрагъэкІуэжа щІыналъэ гъунэгъуэхэм (Урысейм, Тырыкум, Кавказым исхэм) хуаІэ щытыкІэхэм адыгэхэр щыхэпльэжа зэманым.

1822 гъэм генерал Ермолов А. П. и унафэкІэ адыгэхэм пщы уэлий ямыІэжь хуауэ. Якьутэжьыгащ щІыпІэ власты,м и пкьыгъуэ псори (Хасэрэ яхэту). Тепщэгъуэр зыІэщІиубыдащ. Урысей пащтыхь администратцэм, еІым и фейдэ зэрыхэлым хуэдэу адыгэ хабзэр, щэрихьэтыр, Урысей Іуэрылъгъуэм и Законодательствэр кьигъэсэбэнурэ. Апхуэдэурэ екІуэкІащ 1858 гъэ пщІондэ. А гъэм Кавказ Ищхьэрэм щрагъэкІуэкІат административнэ-щІыналъэ реформэ: Тэрч областыр кьыІэзэрагъэпэщат, абы Къэбэрдей округыр хэту а ожьрогуыр Іыхьапщіу (Баксэн, Шэрэдж, Бгырыс, Къэбэрдей Цыкіу) гуэшьжауэ.

1865 гъэм ди щІыналъэм щыІэ жьлагъуэ нэхъ щыкІуфэкІуэхэр зэгуэгъэхэри («кьуажэ зэхуэхэс» ящІри), Урысейм щыІэ унафэ щыкІэм дэнэ лъэныкъуэкІи зыщрагъэубгъуауэ щытащ.

А Іуэхум тепсэлыхьыхэр, нэгъабэ кьыдэкІа тхылъыр («История мгновекового содружества» зи фІэщыгъэр) зи кьалэмыпІэ кьыщІэкІахэм кьыхагъэщащ мыпхуэдэ гупсысэ: «Куэд щІауэ щІэныкъо ящІ хабзэхэр и щІэгъкъэужьу, щІыпІэ администрацэм 19-нэ лІэщІыгъуэм и кум кьыщыщІэдзауэ кьыщрегъэпэщ цІыхубз зэхуэсхэр, нэхъ иужьыІуэкІэ Къэбэрдеишхуэмрэ Къэбэрдей Цыкіумрэ я лыкІуэхэр зыхэт съездхэр».

Съездыр иІыхьэ щІэ зи ирагъэкІуэкыт. Абы ягъакІуэхэр кьыщыхахырт жьылагъуэ псоми, кьуажэ кьэс цІыхуитІ-щы хуэззу. Съезд дым хэтыну дзыхь зрагъэзаэхэм я кьалэнт кьуажэ зэхуэсым пщэрыль кьыхуищІахэр ягъэззщІэну, жьылагъуэм и сэбэп зыхэлъхэр кьалпытэуэрэ Іэ яІэтыну, ауэ зи гугъу ямыщІа Іуэху пІащІэгъуэ кьыкьуэкІмэ, езыхэм нэхъ зэрафІэзахуэм хуэдэу Іуэхуэхэр пхагъэхІыну. Жьылагъуэ Іуэжьуэр зехьэным хуэщІа а зэхуэсыщхъуэм (съездым) зэфІигъэкІырт кьалэн Іэджэ - Бгырыс хеящІэр (судыр) щІыпІэгъэпэщыныр, Къэбэрдеймрэ Балькъэрымрэ я кьадий (щэрихьэтымкІэ судыщІэ) нэхъыщхьэр хэхыныр, жьлагъуэ сумэр (финансхэмкІэ министерствэр) гъэлэжьэныр, щІы, хьупІэ, мэз, нэгъуэщІ мыльку хэкІыпІэхэми унафэ тещІыхьыныр.

Къэбэрдей-Балькъэрым и парламентизмэм и тхыдэм увыпІэ щхьэхуэ щаубыдащ 1906 - 1912 гъэхэм. А зэманым кьриубыдэуэ Урысейм щекІуэкІащ рабочэхэмрэ мэкьумэщышІэхэмрэ зыхэтэ зэщІэхьанІныгъэ зыкъом. Абыхэм кьагъэувырт пащтыхьыгъуэм и власткІэ щыкьуэдэ Іуэрыгъэ. Абы и лъэныкъуэкІэ зыкъом. Абыхэм кьагъэувырт пащтыхьыгъуэм и власткІэ щыкьуэдэ Іуэрыгъэ. ЩІыр кьыІэзэрагъэпэщат, парламентаризмэм и нэщэнхэр зэрыльагъу кьэхъуат).

Ещанэрэй Къэрал Думэр щыхахар 1907 гъэм и щэкІуэгъуэ мазэр. Ар тхыдэм зэрыщыхьар Столыпиным и мэкъумэш реформэм и зэманущ. А реформэр Совет власткІэ ІэмыкІуэмыщІэу щытащ, фІагъыу хэльахэр кьримыдэу я. Сыт хуэдэ т а ІуэхуфІхэр? МэкъумэщышІэр хуит хъуат, зыхэт жьмыхьэтым кьыхэкІыу, езым и уней лъапсэ кьыІэзэрагъэпэщыну. ЩІыр кьыІэзэмэщІэкІ жьлагъуэхэм щыІэ хьуат фонд, банк щхьэхуэхэр, мэкъумэщышІэхэм ядэІэпыкъуныр зи пщэрыльхэр. Реформэм и мурад нэхъыщхьэр зыхуэунэтІар, помещик щІалэІэхэр зэрыщыту къигъанэу, мэкъумэщышІэ хозяйствэхэм зегъэужьыныр т, гъавэгъэкІхэм, Іэщыхьуэхэм я зэфІэкІыр, жэуаплныгъэр кьэІэтыныр.

Урысейм парламентризмэр щыІэзэфІэувэныкІэ нэхъыбэу сбэлэ хуэар епланэрэй Къэрал Думэрщ, ди лэжьыгъэм ныкъуасныгъэ зыкъоми хэльаргъ, ауэ мыхьэнэшхуэ зиІэ Іуэхугъуэхэр кьэзыІэту, зэфІэзыхыу щытащ. 1915 гъэм Думэм и депутатхэм ящыщу зыбжанэм кьагъэуващ пащтыхьым правительствэщІэ (щыхуэм и гъэлъэу, Думэм и унафэмк щІэту) кьыІэзэригъэпэщын хуейуэ. Ар кьэралым и Іэтащхьэм идатэкъым, и хуитныгъэхэр кьэзыльэхъэну, и пщІэр езыгъэ хужьын Іуэхуу кьыльитэри.

1917 гъэм и мазаем Думэм и фракциехэм я унафэщІэхэр зэхуэсри, парламентым пІалъэкІэ щыІэ комитет, Родзянко М. В. и пашэу, хахыгъащ. А комитетым и унафэм едэІуэн хуейт министерствэ псори. Ар фІэмыкъабылу, Николай ЕтІуанэр и кьулыкъым текІат, и кьалэнхэр пщышхуэ Михаил Александр и кьуэм кьыхуигъанэри. Ауэ нужьрейри арэзы техьуакъым пащтыхь тахьтэр кьыІэзэрильагъэсам - зы махуэ закъуэ фІэкІа дэмыкІыу и кьалэныщІэхэр зыщхьэщихьжащ.

Кьэхъуа щытыкІэр ягъэззэкІуэжьну я мураду. Думэм и унафэщІэхэм зэхуагъэсаш Учредительнэ Собранэ. Абы кьищт эн идакъым щІым теуХуауэ Совет власткІэ кьыхилъхьа Декретыр. 1918 гъэм гъатхэпэм и фІэфІныгъэкІэ зэхэувауэ жаІэу щытащ. Ар пэжтэкъым. Іуэхум щІналъэ унафэщІэхэм я жьрдэм гъэри хэпльакъым. Мыгувэу наІуэ кьэхъуащ республикэщІэм «ПасхьапІ» куэд зэриІэр, ар гъащІэм кьыІэзэремыІэзгъынур.

1921 гъэм и накьыгъэ мазэм Къэбэрдейм и парт организацэхэу 30-м, коммунисту 600-м щІигъу зыхэтым, Іуэху кьаІэтащ Къэбэрдейр Бгырыс республикэм кьыхэкІыну зэрыхуейм теухуауэ. А Іуэхур дАыгъащ жьлагъуэхэм щекІуэкІа зэхуэсхэми. Цыхубзм и фІэфІныгъэр зыхуэдэр Іупщу къыщыгъэлъэгъуа хьуат Къэбэрдей округым и Совет-хэм я 4-нэ съездым хэтахэм ВЦИК-м и унафэщІ Калинин Михаил хуагъэхьа телеграммэми.

1921 гъэм фокІадэм и 1-м ВЦИК-м и унафэкІэ Къэбэрдейр, Бгырыс республикэм кьыхэкІри, область щхьэхуэ хьуащ, РСФСР-м хэту. А гъэм и щэкІуэгъуэ маэзм, Учредительнэ съезд зэхуагъэсри, областной гъэзэщІакІуэ комитет хахат, Кьалмыкъ БетІал и пашэу.

Мыгувэу Балькъэрри, Бгырыс республикэм кьыхэкІри, ВЦИК-м и унафэкІэ, балькъэр жьлагъуэ псоми я фІэфІныгъэ хэльу, Къэбэрдейр гуэуващ.

А лъэхъэнэм кьыщыщІедзэ ди щІыналъэм и парламентым и зыужьныгъэщІэм. Автоном областыщІэр РСФСР-м хэтти, абы и Конституцэм и жьауэм щІэтт.

1921 - 1922 гъэхэм РСФСР-м кьыщащтащ губернэ, уезд, кьалэ, поселкэ, кьуажэ Советхэм я Положенэ, Советхэм я уезд съездхэмрэ абыхэм я гъэзэщІакІуэ комитетхэмрэ ятеуХуа унафэ. Абы кьыІэзэригъэувымкІэ, кьуажэ Советхэр зэрыхахыр зыІыкъэкІэт. Цыхуу 400 нэхъуэ мынэхъ мащІэ зыдэс жьлагъуэм иІэн хуейт зы Совет, цыхуу 25 хэту. Цыхуу мин (е нэхъыбэ) зыдэс кьуажэм иІэн хуейт цІыхуиц зыхэт гъэзэщІакІуэ комитет.

1924 гъэм и жэпуэгъуэ маэзм ВЦИК-м зэхэлпкъащ кьуажэ Советхэмрэ абыхэм я гъэзэщІакІуэ комитетхэмрэ хэхыныгъэхэм зэрыхэтпІхъэ щыкІэхэр кьэзыгъэльагъуэ дэфтэр. Абы зэриубзыхуам тету 1925 - 1926 гъэхэм ди республикэм и кьуажэ Советхэм я депутату хахат цІыхуІ1352-рэ, 1930 - 1931 гъэхэм - 4385-рэ. Псыгуэнсу кьуажэм щекІуэкІа зэхуэсхэм ящыщ зым кьыщыпсальэри, хэхакІуэхэм я нэхъыжь дыдэм мпхуэдэу жиІэгащ: «Сэ си ныбжьыпІэсри 114-рэ мэхьу. Ягъ дыдэу зэхэсхэу араш кьулейсыхэхэм ядэІэпыкъуныгъэр. Си гуапэщ Совет и властыр, ар Тхьэм иригъэфІакІуэ».

1933 гъэм Урысейпсо зэхьэзэхуэм пэрыт щыхьэт Ново-Ивановскэ, Аруан, Кьызбырун III кьуажэхэр. Я Іуэхугъэ зэпэщу зэрекІуэкІым щыхьэкІуэ саугъэт хьарзынэ Совет-кьратат Кьэхьун, Кэнжэ, Псыгуэнсу, Хьбгэз, Эльбрус Советхэм.

Ди республикэм а илъэсхэм щекІуэкІырт Советхэм я зэхьэзэхуэ, «Советхэр колхозхэм я дэІэпыкъуэгъуІ» кьыхуеджэныгъэр я гуаІэзэу. Депутат кьэдыр жьыджэру копэ хэсхэм щылажьэрт. Зэхьэзэхуэрт Іэщыхьгъуэхэри, зи ныбжь хэкІуэтахэри, ныбжьыщІэ дыдэхэри, Апхуэдэут Іуэхур зэрыщыщытыр балькъэр жьлагъуэхэми.

А псори кьалыпэри, Къэбэрдей-Балькъэр автоном областым Ленин орденыр кьратыгъащ.

1936 гъэм, СССР-м и Конституцэщ1эм и сэбэпкІэ, ди республикэм и статусым зихьэжьауэ, Къэбэрдей-Балькъэр АССР кьыфІащауэ щытащ. Абы и Конституцэ иІэжьын хуейщыхьуэм, мыхьэнэшхуэ зиІэ а дэфтэрри зэпэщу ягъэхьэзырат. Абы и 19-нэ статьям зэриты кІэ, республикэм и кьэрал властым и органэрыпэр, нэхъ мыхьэнэшхуэ зиІэр Къэбэрдей-Балькъэр АССР-м и Совет Нэхъыщхьэр. А Советым х этхэр ягъэ хьэзырырт, щыху миниплІ кьэс зы депутат хахыурэ. Зэрыхах пІалъэр нэхъапэхэм зы илъэсу щытамэ, республикэм и статусыр зэрахьуэжу, илъэсиплІ ящІат. Депутатхэм я нэхъыбэм Іэ зыхуаІэта унафэр кьащтауэ яльытэрт.

Демократием и нэщэнэ нэхъыщхьэхэм ящыщ зыт лъэпкъищым (адыгэм, балькъэрым, урысым) я анэдэлъхубзэмкІэ кьэрал Іуэхуэр, зэрызэрахьэр, хабзэхэр, унафэхэр кьыІэзэрыдагъэкІыр.

Совет Нэхъыщхьэм хэтхэм я зэхуэсым щыхахырт унафэщІымрэ абы и кьуэдзэу тІуРэ. Совет Нэхъыщхьэм и Президиумыр щыхуиІэ ящІ зыт лъэпкъищым (адыгэм, балькъэрым, урысым) я анэдэлъхубзэмкІэ кьэрал Іуэхуэр, зэрызэрахьэр, хабзэхэр, унафэхэр кьыІэзэрыдагъэкІыр.

Совет Нэхъыщхьэм хэтхэм я зэхуэсым щыхахырт унафэщІымрэ абы и кьуэдзэу тІуРэ. Совет Нэхъыщхьэм и Президиумыр щыхуиІэ ящІ зыт лъэпкъищым (адыгэм, балькъэрым, урысым) я анэдэлъхубзэмкІэ кьэрал Іуэхуэр, зэрызэрахьэр, хабзэхэр, унафэхэр кьыІэзэрыдагъэкІыр.

Совет Нэхъыщхьэм хэтхэм я зэхуэсым щыхахырт унафэщІымрэ абы и кьуэдзэу тІуРэ. Абыхэм я кьалэнт Советым и зэхуэсхэр (сессиехэр) гъэхьэзэрыныр, унафэхэр (указхэр) кьыдэгъэкІыныр, КъБАССР-м и Министрхэм я Советым, кьалэ район Советхэм зэгуэрым ящІа, жьы хьуа е кьэрал хабзэхэм ягъэІэувэ унафэхэр кьутэжьныр.

Политикэ жьыджэрагъыщхуэ яхэльу цІыхухэр хэтат КъБАССР-м и Совет Нэхъыщхьэм и ягъэрей хэхьныгъэхэм. Депутату кьагъэльэгъуауэ, хахауэ щытащ Аброкъуэ И. М., Батт Н. Н., Глушю Д. Ф., Дотту евэ П. Ю., Кошелевэ Ф. Я., Башиев Кь. Б. сымэ, нэгъуэщІхэри.

1938 гъэм и бадзэуэгъуэ мазэм зэхэтащ республикэм и Совет Нэхъыщхьэм и ягъэрей зэхуэсыр. Ар кьыІэзІуихат революционер, куэд щІауэ партым хэт Шыкуэ ТІутІ. Зэхуэсым щыхахат Совет Нэхъыщхьэм и Президиум. Абы и унафэщІу щытыну кьуагъэфащат Кьанкьул М. Гьу. Правительствэ (Совнарком) кьыІэзэрагъэпэщри, абы и Іэтащхьэ щыІат Черкесов И. О.

Апхуэдэ щІыкІэкІэ Къэбэрдей-Балькъэрым иІэ хьуат хабзэхуэхуэ орган нэхъыщхьэ, республикэм исхэм я гъащІэм быдзэу пыщІа Іуэхугъэ щхьэпэ хэр пкьыгъэкІыныр и кьалэну.

1939 гъэм дыгъэгъаэзэм и 24-м екІуэкІат республикэм и щІыпІэ Советхэм я депутатхэр хэхыныр. А Іуэхум жьыджэру хэтат хэхакІуэхэм я процент 99,5-рэ!

Хэку зауэшхуэм и зэманым бий бзаджэм пэврри, псэмыблэжу зауэм хэтащ Хэкум и бын пэрытхэр, коммунистхэр, депутатхэр.

1944 гъэм, политикэ зальымыгъэ зыльэІэсахэм яхэхуэри, балькъэрхэр я адэжь лъахэм ирагъэкІауэ щытащ. Къэралым и Конституцэм кьыгъэуэкІ Хэкум и бын пэрытхэр, коммунистхэр, депутатхэр.

1944 гъэм, политикэ зальымыгъэ зыльэІэсахэм яхэхуэри, балькъэрхэр я адэжь лъахэм ирагъэкІауэ щытащ. Къэралым и Конституцэм кьигъэуэкІ Хэкум и бын пэрытхэр, коммунистхэр, депутатхэр.

Балькъэрым и Іыхьэлъэу щыІэ Іуэхуэм емыІэзгъыщу, Къэбэрдей-Балькъэрым щхьэхуэ Совет Нэхъыщхьэр пкьутэжьыр, зэрыкъуэкІынур. Ар зыкьомрэ лэжьащ президент властым и Іэпэгъуэ.

Совет Нэхъыщхьэм и жэрдэмкІэ, ди республикэм игъэтащ «Къэбэрдей-Балькъэр Республикэ» цІэр. Совет Нэхъыщхьэм и унафэкІэ КъБР-м и Парламентыр зэхэлпкъ екІуэкІащ 1993 гъэм фокІадэм и 12-м.

Хэхныгъэр кьыІэзэрагъэпэщат КъБР-м и Президентым иубзыхуэ хабзэхэм тету. ПарламентыщІэр палатитІ хьурт - Республикэм и Советыр (ПлыІэныгъэм и Советымрэ. Псори зэхэту кьапщтэмэ, Парламентым ягъэкІуат цІыху 72-рэ (палатэ кьэс цІыху 36 хьуу9).

Парламентыщ1эр зэрыхахыу, Совет Нэхъыщхьэм и мыхьэнэр фІэкІуэдащ. Апхуэдэ щыкІэкІэ ди республикэм и щІыналъэ щыкІуэ Совет системэм и лъабжьэ нэхъыщхьэр.

Ар хьуащ лъэхъэнэщІэм и щІэдзапІэ. 1997 гъэм фокІадэм и 1-м кьащта Конституцэщ1эм и ягъэрей статьям итщ мыпхуэдэ псалъэхэр: «Къэбэрдей-Балькъэр Республикэр Урысей Федерацэм хэт суверенитетэ демократие правовой хабзэрэ гъуэщ». Ещанэ статьям жеІэ: «Къэбэрдей-Балькъэр Республикэм и лъабжьщ си хуитныгъэкІэ зэхуэдэ лъэпкъеуэ мы щІыналъэм исхэм я зэкъуэтныгъэр». ЕплІанэ статьяр щыхьэт тохъуэ: «Къэбэрдей-Балькъэрым щхьэгъуэрыгъэр тепщэгъуэри щыІэзІэщІэльэр щІыхуэбгъэ».

Президентым и хуитныгъэхэмрэ кьалэнхэмрэ Іупщу щыгъэбелджылащ Конституцэм и 4 5-нэ пхьхьэхэм. Абыхэм кьыІэзэрытхуаІуатэмкІэ, Къэбэрдей-Балькъэрым и Президентыр республикэм и Іэтащхьэщ, Конституцэм кьигъэувэхэр гъэззщІэныкІэ щэсыпІэщ, къэралкІуэщІ, къэралщІыб политикэр зезыгъакІуэщ, Парламентым и арэзыныгъэкІэ, Къэбэрдей-Балькъэрым и Правительствэм и унафэщІэр а кьулыкъм пэрызыгъэувэщ, гъэззщакІуэ властым и зэхэлькІэр, Правительствэм и унафэщІэр кьыдэІэпыкъуурэ, зыубзыхуащ, зыгъэбыдэщ, министрхэр, нэгъуэщІ кьулыкъуэхьэхэр кьыхэзыхащ, Іэнатіэм зыгъэуващ, зыІыщІэлъщ.

КъБР-м и Парламентыр республикэм исхэм я лыкІуэ, къэрал властым и хабзэхуэхуэ орган нэхъыщхьэщ, илъэситху пІалъэкІэ хах, депутату 110-рэ зыхэтщ. Парламентым егъэзыжьыр республикэм и къэрал хабзэхэр, социально-экономиз э зыужьныгъэм хуэунэтІа программэхэр, еубзыху республикэм и административнэ-щІыналъэ зэхэлъыкІэр, егъэтэрэз лъэпкъ зэхущытыкІэхэр, нэгъуэщІ Іуэхугъуэхэри.

Зи гугъу тщІа псоми кьыхокІ мыпхуэдэ гупсысэхэр. Ди къэралым и адрей щІыналъэхэми хуэдэу, ди щІыпІэми щекІуэкІащ мыхьэнэшхуэ зиІэ кьэхьугъэ зэмылІэужьыгъуэхэр. Пасэ дыдэу кьежьэри (абы щыхьэт тохъуэ я нарт хьыбархэр), зэхъуэкІыныгъэ ящхэр игъэтурэ, зэхъуэгурыкІуащ лъэпкъ, жьылагъуэ, къэрал хабзэхэр, зыр адрейм щІэгъэкъуэн хуэжьуу, зэззэмызи зэпэщІэувэу, зэхэзэрыхьу. Хуэм-хуэмурэ заужьащ парламентаризмэм, демократием. Ауэ ноби ахэр нэсу зэфІэувааэ, кьыЗыхуэтыншэу зыхуэят хуэзэуэ пмжьІэнукъым. Абы и лъэныкъуэкІэ ди гугъапІэ нэхъыщхьэхэр зыпыщІар кьэкІуэну зэманырщ.

ДУМЭН Хьэсэн,
Къэбэрдей-Балькъэр Республикэм и Президентым и чэнджэщэгу, тхыдэ щІыныгъэхэм я доктор.

Думэн Хьэсэн

мэкъумэшыщІэу 15-м, рабочэу 45-м я Іэ Іэтым и мыхьэнэм. Хэхыныгъэм хьыбэну хуитыр зи ныбжьыр илъэс 25-м нэсарт е щІигъур т. Ауэ Думэм и хуитныгъэхэр кьэнэ щІагъуэ щымыІэу зыІэщІэ Іыр пащтыхьырт. 1902 гъэм мэлыжьыхьым и 6-м екІуэкІат япэрей Къэрал Думэр хэхыныр. Къэбэрдеймрэ Балькъэрымрэ щыщу а Думэм зы цыхуи хагъэхьатэжьым. Мыгувэу, мазитІрэ ныкъуэрэ нэхъ дэмыкІыу, япэрей Думэр зэбграуТІыпщыкІыжьыгащ, абы цІыхубзэр кьыІэзэщІигъапльэу, зэраныгъэ мыхьумэ, сэбэпынагъ кьимыхьу кьыльитэри.

ЕтІуанэрей Къэрал Думэми гъащІэшхуэ иІанкьым. Абы ди щІыналъэм (Тэрч областым) щыщу хэхуар зы цІыхут (областым и унафэщІыр). Мы Думэм пащтыхьым иІэ хуитныгъэ гъунапкъэнэхэр зыкъомкІэ игъэмэщат, Урысейм и социально-политикэ системэм зэхъуэкІныгъэ гуэрхэр хилъхьат (кьэрал ІуэхущапІэщІэхэр, политикэ партхэр, профсоюз хэр кьыІэзэрагъэпэщат, парламентаризмэм и нэщэнхэр зэрыльагъу кьэхъуат).

Ещанэрей Къэрал Думэр щыхахар 1907 гъэм и щэкІуэгъуэ мазэр. Ар тхыдэм зэрыщыхьар Столыпиным и мэкъумэш реформэм и зэманущ. А реформэр Совет властым fЗмыкІуэмыщІэу щытащ, фІагъыу хэльахэр кьримыдэу я. Сыт хуэдэ т а ІуэхуфІхэр? МэкъумэщышІэр хуит хъуат, зыхэт жьмыхьэтым кьыхэкІыу, езым и уней лъапсэ кьыІэзэригъэпэщыну. ЩІыр кьыІэзэмэщІэкІ жьлагъуэхэм щыІэ хьуат фонд, банк щхьэхуэхэр, мэкъумэщышІэхэм ядэІэпыкъуныр зи пщэрыльхэр. Реформэм и мурад нэхъыщхьэр зыхуэунэтІар, помещик щІалэІэхэр зэрыщыту къигъанэу, мэкъумэщышІэ хозяйствэхэм зегъэужьыныр т, гъавэгъэкІхэм, Іэщыхьуэхэм я зэфІэкІыр, жэуаплныгъэр кьэІэтыныр.

Урысейм парламентризмэр щыІэзэфІэувэныкІэ нэхъыбэу сбэлэ хуэар епланэрэй Къэрал Думэрщ, ди лэжьыгъэм ныкъуасныгъэ зыкъоми хэльаргъ, ауэ мыхьэнэшхуэ зиІэ Іуэхугъуэхэр кьэзыІэту, зэфІэзыхыу щытащ. 1915 гъэм Думэм и депутатхэм ящыщу зыбжанэм кьагъэуващ пащтыхьым правительствэщІэ (щыхуэм и гъэлъэу, Думэм и унафэмк щІэту) кьыІэзэригъэпэщын хуейуэ. Ар кьэралым и Іэтащхьэм идатэкъым, и хуитныгъэхэр кьэзыльэхъэну, и пщІэр езыгъэ хужьын Іуэхуу кьыльитэри.

1917 гъэм и мазаем Думэм и фракциехэм я унафэщІэр зэхуэсри, парламентым пІалъэкІэ щыІэ комитет, Родзянко М. В. и пашэу, хахыгъащ. А комитетым и унафэм едэІуэн хуейт министерствэ псори. Ар фІэмыкъабылу, Николай ЕтІуанэр и кьулыкъым текІат, и кьалэнхэр пщышхуэ Михаил Александр и кьуэм кьыхуигъанэри. Ауэ нужьрейри арэзы техьуакъым пащтыхь тахьтэр кьыІэзэрильагъэсам - зы махуэ закъуэ фІэкІа дэмыкІыу и кьалэныщІэхэр зыщхьэщихьжащ.

Кьэхъуа щытыкІэр ягъэззэкІуэжьну я мураду. Думэм и унафэщІэхэм зэхуагъэсаш Учредительнэ Собранэ. Абы кьищт эн идакъым щІым теуХуауэ Совет властым кьыхилъхьа Декретыр. 1918 гъэм гъатхэпэм и фІэфІныгъэкІэ зэхэувауэ жаІэу щытащ. Ар пэжтэкъым. Іуэхум щІналъэ унафэщІэхэм я жьрдэм гъэри хэпльакъым. Мыгувэу наІуэ кьэхъуащ республикэщІэм «ПасхьапІ» куэд зэриІэр, ар гъащІэм кьыІэзэремыІэзгъынур.

1921 гъэм и накьыгъэ мазэм Къэбэрдейм и парт организацэхэу 30-м, коммунисту 600-м щІигъу зыхэтым, Іуэху кьаІэтащ Къэбэрдейр Бгырыс республикэм кьыхэкІыну зэрыхуейм теухуауэ. А Іуэхур дАыгъащ жьлагъуэхэм щекІуэкІа зэхуэсхэми. Цыхубзм и фІэфІныгъэр зыхуэдэр Іупщу къыщыгъэлъэгъуа хьуат Къэбэрдей округым и Совет-хэм я 4-нэ съездым хэтахэм ВЦИК-м и унафэщІ Калинин Михаил хуагъэхьа телеграммэми.

1921 гъэм фокІадэм и 1-м ВЦИК-м и унафэкІэ Къэбэрдейр, Бгырыс республикэм кьыхэкІри, область щхьэхуэ хьуащ, РСФСР-м хэту. А гъэм и щэкІуэгъуэ маэзм, Учредительнэ съезд зэхуагъэсри, областной гъэзэщІакІуэ комитет хахат, Кьалмыкъ БетІал и пашэу.

Мыгувэу Балькъэрри, Бгырыс республикэм кьыхэкІри, ВЦИК-м и унафэкІэ, балькъэр жьлагъуэ псоми я фІэфІныгъэ хэльу, Къэбэрдейр гуэуващ.

А лъэхъэнэм кьыщыщІедзэ ди щІыналъэм и парламентым и зыужьныгъэщІэм. Автоном областыщІэр РСФСР-м хэтти, абы и Конституцэм и жьауэм щІэтт.

1921 - 1922 гъэхэм РСФСР-м кьыщащтащ губернэ, уезд, кьалэ, поселкэ, кьуажэ Советхэм я Положенэ, Советхэм я уезд съездхэмрэ абыхэм я гъэзэщІакІуэ комитетхэмрэ ятеуХуа унафэ. Абы кьыІэзэригъэувымкІэ, кьуажэ Советхэр зэрыхахыр зыІыкъэкІэт. Цыхуу 400 нэхъуэ мынэхъ мащІэ зыдэс жьлагъуэм иІэн хуейт зы Совет, цыхуу 25 хэту. Цыхуу мин (е нэхъыбэ) зыдэс кьуажэм иІэн хуейт цІыхуиц зыхэт гъэзэщІакІуэ комитет.

1924 гъэм и жэпуэгъуэ мазэм ВЦИК-м зэхэлпкъащ кьуажэ Советхэмрэ абыхэм я гъэзэщІакІуэ комитетхэмрэ хэхыныгъэхэм зэрыхэтпІхъэ щыкІэхэр кьэзыгъэльагъуэ дэфтэр. Абы зэриубзыхуам тету 1925 - 1926 гъэхэм ди республикэм и кьуажэ Советхэм я депутату хахат цІыхуІ1352-рэ, 1930 - 1931 гъэхэм - 4385-рэ. Псыгуэнсу кьуажэм щекІуэкІа зэхуэсхэм ящыщ зым кьыщыпсальэри, хэхакІуэхэм я нэхъыжь дыдэм мпхуэдэу жиІэгащ: «Сэ си ныбжьыпІэсри 114-рэ мэхьу. Ягъ дыдэу зэхэсхэу араш кьулейсыхэхэм ядэІэпыкъуныгъэр. Си гуапэщ Совет и властыр, ар Тхьэм иригъэфІакІуэ».

1933 гъэм Урысейпсо зэхьэзэхуэм пэрыт щыхьэт Ново-Ивановскэ, Аруан, Кьызбырун III кьуажэхэр. Я Іуэхугъэ зэпэщу зэрекІуэкІым щыхьэкІуэ саугъэт хьарзынэ Совет-кьратат Кьэхьун, Кэнжэ, Псыгуэнсу, Хьбгэз, Эльбрус Советхэм.

Ди республикэм а илъэсхэм щекІуэкІырт Советхэм я зэхьэзэхуэ, «Советхэр колхозхэм я дэІэпыкъуэгъуІ» кьыхуеджэныгъэр я гуаІэзэу. Депутат жьыджэру копэ хэсхэм щылажьэрт. Зэхьэзэхуэрт Іэщыхьгъуэхэри, зи ныбжь хэкІуэтахэри, ныбжьыщІэ дыдэхэри, Апхуэдэут Іуэхур зэрыщыщытыр балькъэр жьлагъуэхэми.

А псори кьалыпэри, Къэбэрдей-Балькъэр автоном областым Ленин орденыр кьратыгъащ.

1936 гъэм, СССР-м и Конституцэщ1эм и сэбэпкІэ, ди республикэм и статусым зихьэжьауэ, Къэбэрдей-Балькъэр АССР кьыфІащауэ щытащ. Абы и Конституцэ иІэжьын хуейщыхьуэм, мыхьэнэшхуэ зиІэ а дэфтэрри зэпэщу ягъэхьэзырат. Абы и 19-нэ статьям зэриты кІэ, республикэм и кьэрал властым и органэрыпэр, нэхъ мыхьэнэшхуэ зиІэр Къэбэрдей-Балькъэр АССР-м и Совет Нэхъыщхьэр. А Советым х этхэр ягъэ хьэзырырт, щыху миниплІ кьэс зы депутат хахыурэ. Зэрыхах пІалъэр нэхъапэхэм зы илъэсу щытамэ, республикэм и статусыр зэрахьуэжу, илъэсиплІ ящІат. Депутатхэм я нэхъыбэм Іэ зыхуаІэта унафэр кьащтауэ яльытэрт.

Демократием и нэщэнэ нэхъыщхьэхэм ящыщ зыт лъэпкъищым (адыгэм, балькъэрым, урысым) я анэдэлъхубзэмкІэ кьэрал Іуэхуэр, зэрызэрахьэр, хабзэхэр, унафэхэр кьыІэзэрыдагъэкІыр.

Совет Нэхъыщхьэм хэтхэм я зэхуэсым щыхахырт унафэщІымрэ абы и кьуэдзэу тІуРэ. Совет Нэхъыщхьэм и Президиумыр щыхуиІэ ящІ зыт лъэпкъищым (адыгэм, балькъэрым, урысым) я ан

Шынэ зымыIэ адыгэлI

Арат къызэреджэр Ныбэжь Хьэмид зауэ гуащIэм ныбжьэгъу къыхуищIа сэлэтхэмрэ офицерхэмрэ

ХЭКУ ЗАУЭШХУЭМ лIыгъэ щыIэзыхьэу псэуху къыхэхьажэм ящыIыгъу нобэ ЩIэбэлыкIуэ къуажэм дэсыж нэхъыжь зытхухьм ящыIщу мы гъэм щыIышIоIм и 3-м зи ныбжьыр илъэс 91-рэ иригъэ Ныбжьэ Хьэмид. Къыпхуэмыдэтэным хуэдиз гугъуехьрэ хьэзабрэ гъащIэм щызышъа а цIыху щыгъэм апхуэдиз ныбжь иIэу зэрыхуэбгъэфэщэн щыIэкъым: бжьыфIэщ, уэшншэ, и акъылыр иджыри апхуэдизкIэ жанщи, балигъ зэрыхъуурэ илъэгъуа псори щымыгъупщжауэ ещIэж. ЕщIэж зыхэта частхэм, полкэм, дивизэхэм я номерхэр, абыхэм я командирхэм я унэщIэхэр, фашистхэм кьыIэщIагъэкIыжьа кьалэхэм, кьуажэхэм зэреджэу щыта нэгъунэ. ШIэч хэлъыкIи ильэс бгъуищ гъэугъаиз къэзыкIуу ди зэманым апхуэдэ теплъэрэ уэшншагъэрэ зиIэу къызэтена мы лIыкIи щIалэгъуэм икъуэIэ IуэхугъуэкIуэ дыдэ зэрыкъуэфIэкIам.

МылIэр ильэ мэхъу, гугъуехьым цIыхур игъалIэркъым, жаIэ. А псалъэхэм я купщIэр Хьэмид дежи аргуэру зэ наIуэ къыщIыхьуэ. ЩIалэм и ныбжьыр илъэс пщыкIутI хъуа кьыдейт и анэр дунейм щеIыжам. Абы и ужькIэ игъэхьэ дэкIри и адэрэ школ зыуухэзэм яхэту дэзлажьэм, унашхэм ЩIэхухэри зэшхэзэпIуу ищIащ. Ар къыщыIыхьуэ лIыгъэ ди гугъуехьгъэ. Ильэс 18 зи ныбжь щIалэм и пщэм кьыдэхуащ ёзым нэхъыпэ нэхъыщIэ и анэкIыльхуищIу пIыныр, егъэджэныр, гъэсэныр.

Апхуэдэ щыкIэкIэ, щIалэ дыдэу Хьэмид и IэпкIэльапIэмрэ и акъылыр гъащIэ гугъуехьгъэм ипсыхьащ.

- Ар сэ зауэ зэманым ину къыщыхьэпэжащ,- къеIуэтэж нобэ Хьэмид, - Іэщх сIыгъыу бийм сыщыпэщIоувам сыт хуэдэ гугъуехьми сыпIэлъэщыфу сесакIэт. Мэжэщлалгъэрэ, щыIэрэ, псыIэрэ сшIэщфырт, сымышхуэ, псыи семыфэу махуитI-щы къысхуихуэми, командирхэм си пщэ къыдалъхьэ кьалэхэкэр дагъуэнщэу згъэзэщIэн кьанэрэтэкъым. Гугъуехьым нэхъ кьигъэдзыхь си ныбжьэгъухэм ар я гъэщIагъуэрт.

«ЩыIэр зымыщIэ, гъущIипсэ зыIут адыгэлI» зауэдэуэт и зауэгъуэхэр Хьэмид кьыгъэреджэр. ИКи а цIэр ди лъэпкъэгъу хахуэм мазуэ кьэс кьыгъэпIэлIэу ныбжькIэ игъэпхыкIт. Ар наIуэ кьыпщIэщIэ дэфтэрхэр, къэрал дамыгъэхэр кьыдзэрыратамкIэ щыкъэт зытытхэр, командирхэм я приказхэр, газетхэм кьэгъэжа зытитхэр, суртхэр, зэманым фагъуэ, гъуабжэ ищIахэр и куэдщ. Ныбжьэ Хьэмид ИкIи нобэ сакъыу еххымэ.

Зауэм зэрыхэта илъэсищым абы хахуагъэрэ лIыгъэу кьиIэтъэгъуаи я хьыбарыр зы гъэет тхыгъэм кьыпхуигъэтIысащ. Щыкуэм. Дэрэ апхуэдэ кьалэн зыхуэдгъэзывэжыркъым, ауэ абы зауэм щигъэхьазм ящыIэу нэхъ хьэлэмэт тщыхуэхэм кIэщIу дытепсэлъыхьынщ.

- Сэ си насыпт кьрихьэкIыу сызыхэхуа дзэм ухэту лIыгъэ зэмыкъон пIъэкIынутэкъым, - жаIэ Хьэмид.

Абы зи гугъу ищI дивизэр гвардейскэт, зэрихьэ лIыгъэшхуэзэм ыцIэкIэ Бэракъ пIыкъжьэхэ щIэ пIъапIэр кьыфIащ. Суворовым и орденыр кьыхуагъэфэщат, бийм щебгъэрыкIуэкIэ, пIэIуэ ящI хьэуа-десант дзэ пажэт. Дивизэр зыкьыдэкIуэ ящ гвардейскэ армэри зи хуагъэкIэ цIэрыIуэ хуэдиз щыта ЕтIуанэ Украинэ фронтыр.

ЯпэдыдэУ Хьэмид зэрэщIыдзар 115-нэ Къэбэрдей-Балъкъэр шуудзэм и сэлэтущ. Ростов областым хьыкъэ Дал губгъуэм дежI Ныбжьэкъэ зыхуэ-

та дивизэм 1942 гъэм и тIасыхуэм къыщыхтехьауэ щыта, нобэ псори дызыщыгъуазэ лекIишхуэхэ Хьэмидиз тъэвын хуэй хъуащ - ар яхэтащ сашхуэ фIэкIа нэгъуэщI Іэщэ ямыIыгъыу нэмыщэ танкэм япэщIэува щуэкIи ныжьэкъэм.

- Си насыпт къиKри, - игу кьелъэкIыж Хьэмид,- а губгъуэщхэм лажьэ ямыIэу икIуэда ди сэлэтхэм, офицерхэм сахэхуэтекъым. Зауэ нужькIэ зауэр ихуаиуэ зы махуэ зыщыщIэгъэщIащкъым Іэщэншэм, бийм кьыпимыкIуэту я Хэкум папщIэ зи псэр зыгъэзэщIэу ящыIам я лъыр сщIэжьыну кьыззэрыстехуэр. Тхъэшхуэм а лъэхъэнэ бзаджэм псэуу сыкъыщIрихарэ арауэ кьысщохьэуат.

Апхуэдэ гуращэ Хьэмид зэрыразгъэхъуIар кьрибгъэлъэгъэуну ирикъунщ ар, лIыгъэр хахуагъэкIэ япэ кьыригъэщI щыIыр, шынэ зэримыщIэр жэщи махуи наIуэ кьищIу, зыхэта зауэ гуащIэхэм я цIэр кьипIуэн кьудейр. Ахэр Сталинградщ, Курскэ дугъэжьуэ ящIэрщ, Харьковщ. Апхуэдэу Ныбжьэм лIыгъэ щызэрихьащ Днепр пСышхуэм дзэхэр щызэпсIыкIым. Корсунь-Шевченковскэ кьалэм и гъунэгъуу щекIуэкIа зауэ гуащIэм.

- А зауэ гуащIэхэм, дыдейхэри бийкIри я пIалъэ щыIэкъым, - жеIэж Хьэмид, - дэтхэнэ зыри хьэзыгрт метр зыбгъупщIкIэ япэкIэ кIуэтам щхьэкIэ и псор итыну. Дэри зы дакъикъи дигу къэкIыртэкъым а мафIэ лIыгъейм псэууэ дыкъыхэхьэкIыну. Псоми ди мурадыр зыгъэдамыукI щыкIэ бийм сыт хуэдизкIи нэхъ зэрыщIэгъэщхьэ зэреттыныгрт. Зэкъым-тIэуэкъым сэри псэзэпIыхьэпIэ сызэрихьар.

- Курскэ дугам деж дыщызауэу, - етхыж Хьэмид и унафэщIу щыта Муравьев А.И., - дуней псом щыIэ зыхьэщIыкIыжьутэфын щымыIэу нэмыщIэхэм я сэлэтхэм а танк абрагъэуэкэр зэтракъутэу щIадзат.

Адэкъэ, Муравьев щыхьэт зэрытехьэмкIэ, ди дзэхэр Днепр зэпрыскIыну щебгъэкIыжьауэ, Хьэмид топышхэмрэ къуэхьлъатэхэм кьарапхъэх бомбэхэмрэ кьагъэкъуубгъ я псы куурэ зыхидзари, бадзэр уфорэнкIыу псым хэхуа сэлэтэ офицеру зы гуп ажалым кьриIэлащ, езым пхъэбгъу кьуэтахуэкэр зэрыкъэсэбгъупэ зэпрыскIри, сэлэтхэм пладарм яхуэхъуну щыIпIэ шынагъэунэшъ кьиухуащ.

Днепр дежь къыщыгъэнгъуа лIыгъэм, хахуагъэм, Іэмалым хуэдэ дыдэ Днестр псыр кьыщIидтэмэ Ныбжьэм къыкъуэкIащ.

Дэфтэр зэмылIэужьыгъуэхэр, ящыгъуэ тщIа, штабым и унафэщI Муравьеври щыхьэт зэрытехьэмкIэ, зэман щIагъуэ ямызэхуакуурэ, Ныбжьэм и хахуэ зэрыгъэкIа командованиер игъэгубгъэт.

Мис апхуэдэ зы Іухэгугъэ. Знаменск кьалэр фIыкIи къыщIэгъэкIынкIыну щебгъэрыкIуэн, ди сэлэтхэр, я кьиэзэтригъэувыIащ быдапIэм пулеметкIэ кьиукI фашистым. Дзотыр ирикъутэну псом япэрэ зыхуащ сержант хахуэ Ныбжьэ Хьэмид. Абы хуэдэфIэкIащ нэмыщIэхэм закъримызэпIагъуэу быдапIэм бгъэдэпщхьэу пулеметхэр кьиукI фашистым. Дзотыр икъутэну псом япэ ярэзэныхуащ сержант хахуэ Ныбжьэ Хьэмид. Абы хуэдэфIэкIащ нэмыщIэхэм закъримызэпIагъуэу быдапIэм бгъэдэпщхьэу пулеметхэр кьиукI фашистым. Іэкъуэгурэ иридзэн.

Дамыгъэ лъапIэ къратын папщIэ ягъэхьэзыра тхыльхэм ящыщ зым мыпхуэдизу итщ: «Зэуэгъэм бгъэтэлъэгъэ, офицерхэр зэпыщIэныр зи кьалэн, гвардием и сержант Ныбжьэ Хьэмид 166,5 лъагапIэр ойлъ кьыщIэщIагъэ. Ижьым лIыгъэщхэу зэрихьащ. Телефоныр щызэIыхьэм, а лIы хахуэм подразделенэхэм икIэщIапIэкIэ Іэригъэхьэзыр батальоным и командирым и унафэр, зэуапIэм Іутхэм я Іуэху зытетым ёзы командиром щыгъуазэ ищIыр. А лъагапIэм дежь щызэрихьа лIыгъэм папщIэ 1943 гъэм дыгъэгъаззм и 10-м Хьэмид кьыхуагъэфащауэ щытащ «За отвагу» медалыр.

1944 гъэм щыщхьэIум и 21-м ди хэкуэгъу хахуэм аргуэру лIыгъэ щызэрихьащ Румынием и кьалэ Белеешти кьыщащтэм. 1945 гъэм гъатхэпэм и 25-м Горн псыежьэм псом япэ зэпрыкIахэм, зи хахуагъэкIэ адрей сэлэтхэр Іэхуэм тёзыгъэгушхуахэм яхэтащ. Нобэ жаIэ. ЕтIуанэ махуэм Теков-Шармуки кьуажэр кьыщащтэм, ар псом япэ абы дэтъадэри бийм и зы автомашинэ, зауэ хуэхуэщIэ куэд ильу, икьутащ, зы мыщIэ сэлэтищ зэтрикIащ.

А лIыгъэхэми я пщIэр кIуэдакьым - 1944 гъэм фокIадэм и 3-м абы аргуэру кьратащ «За отвагу» медалыр. Малауни, Брук, Правидзи кьалэхэр кьыщащтэм щыIэу зэрихьа хахуагъэмрэ лIыгъэмрэ папщIэ ёзы Сталин Иосиф дыдэм фIыщIэ тхыль кьыхуигъэхьауэ щытащ Хьэмид. 1945 гъэм мэлыхьыкьым Нюрнберг и дамыгъэхэм кьахэхъуащ сэлэтхэр зэрагъэпажэу щыта дамыгъэ нэхъ лъапIэ дыдэр - Вагъуэ Плъыжь орденыр, мужьыгуэкIэ - Хэку зауэшхуэ орденым и яп1э нагъыщэр.

Хьэмид зэрыжиIэжьмкIэ, ищхьэмкIэ зи гугъу тщIа, дивизэм и штабым и унафэщIу щыта Муравьев А. И. щыхьэт зэрытехьэмкIэ, Ныбжьэм зауэм щыIэзрихьа лIыгъэмрэ Іуэм ди дзэкIэ ящыIэ. Псоми ди мурадыр зыгъэдамыукI щыкIэ бийм сыт хуэдизкIи нэхъ зыгъэпIэнгъэшхуэ зэреттынырт. Зэкъым-тIэуэкъым сэри псэзэпIыхьэпIэ сызэрихьар.

- Курскэ дугам деж дыщызауэу, - етхыж Хьэмид и унафэщIу щыта Муравьев А.И., - дуней псом щыIэ зыхьэщIыкIыжьутэфын щымыIэу нэмыщIэхэм я сэлэтхэм а танк абрагъэуэкэр зэтракъутэу щIадзат.

Адэкъэ, Муравьев щыхьэт зэрытехьэмкIэ, ди дзэкэр Днепр зэпрыскIыну щебгъэкIыжьауэ, Хьэмид топышхэмрэ къуэхьлъатэхэм кьарапхъэх бомбэхэмрэ кьагъэкъуубгъ я псы куурэ зыхидзари, бадзэр уфорэнкIыу псым хэхуа сэлэтэ офицеру зы гуп ажалым кьриIэлащ, езым пхъэбгъу кьуэтахуэкэр зэрыкъэсэбгъупэ зэпрыскIри, сэлэтхэм пладарм яхуэхъуэ щыIэ щыхьэщ. Хэку зауэшхуэм ныкъуэдыкъуэ щыхьэщ капитанэр сыкъыщалъэгъуэм, псори зыгъэпIагъуэ Іэпэ Іэ къыслъхьащ.

Абыхэм сакъыщIэкIри, училищмкIэ сунэтIащ. УниверситеткIэ ущрамыщ щыIэзэуэ фельдшер-акушер еджапIэм нэс лъэсу укIуэмэ, дакъикъэ 20-кIэ унэсырт, трамвайм уитIысхьэмэ - нэхъ псынщIэжу. Ауэ а махуэм сэ еджапIэм сынэсыж щхьэкIэ сыхьэтрэ ныкъуэкIэ гъуэгу сытетащ. Псори зыIэпIэла текIуэныгъэр яIэхьэлапIэу Псыхуэгъэ и уэрамхэм дэт гупхэм уакIуэцIрыкIыну гугъут.

ЕджапIэм сыщынэсам, абы щеджэ хъыджэбзхэр «Ура!»кIэ я жэгуакуэ зыкъыпежьэри, Іэпэ Іэрэ бакIэ сыщIагъэнат. Еджапэм и унафэщI Янковскэм адэкIэ дерэжэ зэрамыIэтыр къащыжрипIэм, ахэр гуфIэу зэбгрыкIыжащ. Сэ гъуэ сахуэхъуат Есэнтiыгу кIыну ежьа гупым. Пятигорск и уэрамхэм щIыхуэхэр куэду дэтти, уэзэжьэмыуэу уэзэдэкIыфиртэкъым. Электричкэм щIыхуэхэр щыIут. Пятигорск хуэдэ дыдэу, Есэнтiыгу и уэрамхэми текIуэныгъэм и махуэр зыгъэпIапIэ щIыхуэхэр щыIэрыгъэжьами, гуфIэгъэрэ зи нэгум кьрих щIыхуэхэм зэбгрыкIыжьынуи ягу кьэкIыгрэтэкъым. Псом хуэмыдэу псалъэ гуапэ куэд а махуэм кьалъысащ зауэлI фащэр зыщIыгъуэ уэрамым дэтэхэм.

А махуэм Пятигорск кьэзгъэзэжа нужь, Днестр деж уIэгъэ хьэлъэ щIыхуэ, 683-нэ полкым и парторгыщ щыта Шолохов Алек сандр деж сыкIуащ. Дэ дигу кьэдгъэкIыжащ дызыхэта 151-нэ фочауэ дивизэр, ящIэрэзэуэ ди ныбжьэгъуэр, ёкуэныгъэ пIалъэм и щIыхкIэ, абы папщIэ зи псэр зыта сэлэтхэм я цIэкIэ бжьэ зырызэ дефэри, сэ унэм сыкIуэжащ. ПщIыхьэпIэхэ хъуами, ёкIуэныгъэм и яп1э махуэр зыгъэпIапIэ щIыху куэд иджыри уэрамхэм дэтт. Кьалэм уэрэд жиIэрт икIи кьафэрт, гуфIэрт икIи гъырт.

ПОЛИЩУК Иван,
дзэм къыхьэIыжьа майор.

1941 1945

СССР-м и къэрал гъунапкъэр ягъэбелджылы. *1944 гъэ*

• Жыжьэ - гъунэгъу

Зэгуэри щыгъупщакъым

МЕДИЦИНЭкъулыкъым и лейтенант Къатинэ Муузин и гъащIэм ТекIуэныгъэм и Махуэм увыпIэшхуэ щебыщ. Илъэс къэс ветеранхэм я гъусэу абы егъэлъапIэ ди Дзэ Плъыжьым дуней псор фашистхэм я пщылIыпIэм къыщыщIигъэкIыжа Накъыгъэм и 9-р.

Къатинэ Муузин къыщыхьуар советхэм я плъэхъэнэм мэкъумэш Іэнатlэм ехъулIэныгъэ инхэр щызиIэ, Социалист Лэжьыгъэм и Лhыхъжь щIэлъапIэр зыуэгъэфэща Гъавэгъэкl цIэрыIуэу щы къызыдэкIа Арщыдан адыгэ къуажэжьыщ.

А илъэсхэм щIалэгъуалэр щIэныгъэм хуэнэхъуеиныштэ. Муузин и ныбжьыр 1943 гъэм и щIымахуэ ткIийм Новороссийск дагъэIэпэхьуат. Зэхэуэ гуащIэ кьыззэрытэщIытар наIуэт. Фашистхэм я мурадт Гитлер кьыщащхьуа мазхуэм хуащI тыгъэ папщIэу ди дзэхэр абдеж щызэтракъутэну. Мэлыжьыхьым и 17-20-хэр ди дежкIэ пссэзэпIыхьэпIэт. Мазхуищым кьурибудзэу си закъуэ

зэуапIэ Іэнатlэм ylэгъэ 200-м щIигъу кьыIусхуэу щытащ»,- кьеIуэтэж Муузин.

А зэхэуэ гуапэм кьыщыщIэлъэгъуэ хахуагъэм папщIэ, Къатинэм Вагъуэ Плъыжь орден кьыхуагъэфащащ.

Иужькl 276-нэ фочауэ дивизием хэту Украинэр хуит кьыщIыщIыжьым, адыгэ щIалэр ylэгъэ мэхъу. Ноби абы и лъэгуажьэ зэрытыпIэм бийм и гранатэ кьутахуэр хэлъащ.

1945 гъэм и гъатхэм, текIуэныгъэр кьыщыблагъэ дыдэм, Муузин гуаущIэуэ кьыпIолIэс - и ныбжьэгъу хуэныкъуэ ящIэхьэфIыр хоIуадэ.

- Топышэхэм защытхъумэу мэз пIалъэм ящIэж дыщыIут. Ди зы зауэлI уIэгъэ хьэлъэ хъуауэ щысльагъэм, сыкъыщолъэтри абыкIэ щыIопхъэу. Си ныбжьэгъу нэхъыфI Петров Иван

нэпIэзыпIэм сыуедэзри, топышэ кьытхуэкIуэм сыкьрегъэл, езыр хокIуадэ. Абы лъандэрэ ильэс 60-м щIигъу дэкIами, а дакъикъэхэр зы махуи сщыгъупщэркьым», - игу кьеIэжькIэ Къатинэм.

Къыгъэзэжа нэужь, Муузин медицинэм и лажьакIуэхэм я профсоюзым и область комитетым кьалэн зэмылIэужьыгъуэхэр щигъэзэщIащ, «Кхъужьей хадэ» пансионатым и унафэщIу щытащ. Хэку зауэшхуэмрэ дзэ кьулыкъумрэ я ветеранхэм я республикэ Советым и тхьэмадзэ щытIэрэ жьалгъуэм зегъэужьыным, Налшык кьалэм и щIалэгъуалэм патриотгъэсэныгъэ етыным хэлъхьэныгъэшхуэ хуищIащ. Ар гулыбгъэнэшу кьэнакъым - 2005 гъэм абы фащащ «Лъэпкъым и Іэмал» щIыр. 1943 гъэм и щIымахуэ ткIийм Новороссийск дагъэIэпэхьуат. Зэхэуэ гуащIэ кьыззэрытэщIытар наIуэт. Фашистхэм я мурадт Гитлер кьыщащхьуа мазхуэм хуащI тыгъэ папщIэу ди дзэхэр абдеж щызэтракъутэну. Мэлыжьыхьым и 17-20-хэр ди дежкIэ пссэзэпIыхьэпIэт. Мазхуищым кьурибудзэу си закъуэ

зэуапIэ Іэнатlэм ylэгъэ 200-м щIигъу кьыIусхуэу щытащ»,- кьеIуэтэж Муузин.

А зэхэуэ гуапэм кьыщыщIэлъэгъуэ хахуагъэм папщIэ, Къатинэм и мурадт Гитлер кьыщащхьуа мазхуэм хуащI тыгъэ папщIэу ди дзэхэр абдеж щызэтракъутэну. Мэлыжьыхьым и 17-20-хэр ди дежкIэ пссэзэпIыхьэпIэт. Мазхуищым кьурибудзэу си закъуэ

зэуапIэ Іэнатlэм ylэгъэ 200-м щIигъу кьыIусхуэу щытащ»,- кьеIуэтэж Муузин.

А зэхэуэ гуапэм кьыщыщIэлъэгъуэ хахуагъэм папщIэ, Къатинэм

Шыпсэм кIэ зэригъэтар

Бий бзаджэм лIыхъужьу пэщIэтахэм ящыщ ди республикэм икIахуу Джатэжьокъуэ Хьэжпагуэ, Зандов Къурмэнбий, Кебеков Мухьэрбэч, Блэныхь Хьэмид, Балъкъэр Хьусейн, КIуащ Алий, Багъ Тембот, Сижажэ Хьусен сымэ, нэгъуэщIхэри.

Советыдзэхэр кьызэтемыувыIэу ипэкIэ кIуатэрт. Мазищым кьриубыдау абыхэм хуит кьащIыжащ Елец, Тихвин, Калинин, Волоколамск, Наро-Фоминск, Калугэ, Козельск, нэгъуэщI кьалэхэри.

А зэман кIэщIым совет зауэлIхэм зэтракъутащ бийм и автомашинэу мин 15, тону 2500-рэ, танкыу 1300-рэ, зэтрауКIащ фашистхэм я дивизэу 16-м щIигъу.

Москва и Іэгъуэблагъэхэм щызэрахьа лIыгъэ иным кьыпэкIуэу ди сэлэтрэ офицеру мин 36-м кьыхуагъэфэщат Хэкум и дамыгъэ лъапIэхэр, 110-м кьыфIищат Совет Союзым и Лhыхъжь щIэ лъапIэр.

Нэхъыщхьэращи, а махуэхэм кIэ игъуэтат Германием и дзэхэм зэи зыри кьаззэрымэлыпэщыным теухуа шыпсэм.

Маршал Жуковым и тхыль цIэрыIуэм, «ГукъэкIыжжэр» зыIущIащ, итщ мыпхуэдэ псалъэхэр: «Хэку зауэшхуэм и зэманым нэхъ гукъинэж щыхьэхуамкIэ журналистхэр кьыщыззэупщIкIэ, сигу кьызэгъэкIыжьа Москвэ пэгъунэгъуу щекIуэкIа зэхуэу гуащIэр. Ахэр лIыгъэ зэхэгъэкIыпIэшхуэт ди цIыхухэм я дежкIэ. ИкIи жыпIэ хъунущ ди зауэлIхэм я кьалэнэр нэсу

ягъэзэщIауэ, зэи мыкIуэдыжьи щIыхь абыхэм зауапIэ губгъуэхэм кьыщащхьауэ».

Ар газетхэм ябзыщIат

СызэрыцыкIуэр фIыуэ сольагъу кургъэр. Абыхэм кьахэкIащ цIыху цIэрыIуэ куэд: Руставели, Гурамишвили, Багратион, пащтыхь гуащэ Тамарэ, нэгъуэщIхэри.

1942 гъэм, зауэм ylэгъэ сыщыхьущ, госпиталым сыщагъэхьэжри, Тбилиси мазхуэ зыбжанэкIэ зыщысIэжьжащ, дзэм сыхагъэхьэжыным сыпэплъэу.

Пщыхьэщхьэ гуэрым, «Георгий Саакадзе» фильмым деплъыну ди мураду, уриф офицер щыбжанэ кинотеатрым дыкIуат. Дызэплъыну фильмым хэтIыхьужь нэхъыщхьэм и гугъу тщIыуэ дыщыуэршэрым, Саакадзе и унэцIэр мытэмэжу къэтпсэльауэ жаIэри, тпэгъунэгъуэу щыта бзылъхугъэхэм, кьытщIэнакIэу, тхуэмыфащэ кьыдапэсу щIадзащ. Ар си жагъуэ хъуати, мыпхуэдизу кьызэкъудзкIащ: «Дэ фи лъэп-къэгъу Сталиным папщIэ лъы догъажь, фэ ауан дыкъывощI». «Сталиныр куржыкъым, журтщ, - жаIащ бзылъхугъэхэм, - фыхуэмеймэ, лъы фымыгъажэ».

Ар икъукIэ си гум щIыхьат. Ауэ етIуанэ махуэм си нэгум щIэкIар нэхъ Іеижщ: гъущI Іуэгъу вокзалым и деж зэрыхьэзрий кьыщIэтри, щызэзэуауэ, щызэрыкIауэ щытащ куржы милиционерэмрэ урыс хьэдзэI гупрэ.

А кьэхъутэ ильэуджэр газетэхэм ябзыщIат. Ауэ ар щIэх-щIэхыурэ сигу кьокIыж, иджырей Куржым и унафэщIхэм, политикэ лэжьакIэхэм Урысейр зэраубыр, Абхазыр залымыгъэкIэ зыIэщIауэбыдэну зэрагъуатэр щызэхэхкIэ.

Даллес и мурадахэр

США-м и къэрал секретарь щытам сенатым и зэхуэс щэхум щиIа докладым щыщ пычыгъэ.

Зауэр и кIэм ноблагъэ. Мыгувэу дунейр мамыр хъужьнущ. Абы кьыхэкIыу дегупсысыпхъэщ СССР-м дызэрыпсэлъэтынум, дызэрытекIуэнум, къэдгъэсэбэпныпхъэ Іэмалхэм.

Абы и лъэпкъ зэбгрэкIыкIыныгъэ, щIымрэ іэжымрэ зэхэсбгъэзэрыхурэ, тхьэкIумэ зэрыгъэзэжыну. Ар дэ тхуэзэфIэкIыщ, Совет Союзым щыщхэр зыдэдгъэзэпыкъуурэ. Демыззэшу дгъэзэгъэзэн хуейщ ди ныкъуэкъуэгъэ кьэралышхуэм и цIыхубэр. Аэр щыдгъэуэн, дгъэзэгъэщIн хуейщ, гъуэзджэм, литературэм кьыбгъэдэтшурэ. Художникхэм яхэтщапхъэхэр гупсысэнщ, кьэхутэныр мыхьэнэншэу,зыри зыхуэмейуэ зэрыщытым пыщIа дерсхэр. Театрхэм щагъэлъэпхъэнхэр щIыхуэм и Іуэжь мыхьэмышIэхэр лIыхъужьныгъэ зыдыхьащ, зыгъэмыгъэр, кьыхьапагъэр, дыгъуэныр, фыщIэныр Іупщ1у зыIуатэ спектаклхэр, дауэдапщэ зэмылIэужьыгъуэхэр.

Къэралыр унафэщIэр щхъуэ хэтщапхъэщ цIыху цIыкIуэ зыIэпэуд Іуэхугъэхэм, Іульхьэ тышьм, кьеIыхьышьм, бюрократизмэм, щIы упсыным, фадэр офиным, дзыхь зэхуэмыщIыным, укIытэнщагъэм, нэгъуэщI Іэдэжми. Кудым гуЛьамытэурэ, лъэпкъэр зэдуштын, зэщыдгъэкIынхуейщ. Псом хуэмыдэу дегугъупхъэщ урысэр зэрыдгъэпэдыным, зэрыдгъэикIэным, ахэр нэгъуэщI лъэпкъэм кьалъагъу мыхьэу щытэкIи ищIащ.

ЦIыху пэрытхэр, нэмыс зыхэлъхэр, едудыхьпхъэщ, ауан тщIыпхъэщ, зэманым кьыкIэрыхьуу дгъэIупхъэщ. Нэхъыбэ дыдэу дызэлIэлIэн хуейр щIалэгъуалэр зэрыщIэгъэсэхьныгъэщ, ныбжьыщIэхэр пхъашэу, фыщIэмыщIэу, щхьэспынэу зэрыдгъэжьыпхъэщ. Ахэращ дгъэжьыпхъэр.

Дэтхэнэ зы балигъми зэрилъагъущи, СССР-р зэкъуэчыным теухуауэ Даллес зэхилъхьэгъа, зи гугъу фхуэтщIа программэр нэсу гъэзэщIа хъуащ. Иджы ди бийкэр толажьэ Урысейр зэхэкъутэным.

ИУАН ПЫТЪ.

Текlуэныгъэм и махуэр

• Гукъэкlыж

КЪЫТТЕУА бийм и къарум дыпэмыльэщу, 1941 гъэм дыкъыкIуэтын хуей щыIэкъым зауэм. Зауэ гуащIэ текIуэныгъэр кьызэрыгъэхьынр. Апхуэдэ фIэщхъыныгъэм кьару кьахихьэрт Москвэрэ Ленинградрэ, Одессэрэ Севастополрэ, Сталинградрэ Кавказымрэ зыхъумакъым. Нашлык дэт сымаджэщ 2441-м Белоруссием щызэрыта щIыпIэ уIэгъэр щызэтхъуэжу 1942 гъэм и мэлыжьыхь маздэм сыщыщIэтым, абы и комиссарыр кьызэпIуат я лэжьакIуэмрэ уIагъэ хуэдизу зауэлIхэмрэ папщIэ Германиер зэрыхэдгъэщIэнур зэрыхьэжьыншэм теухуа лекIэ сакъыуеджажу. Комиссарым и пэлъэр згъэзэщIащ. Нэмыцыжьм яIэмоторхэмрэ гъэсыныпхъэхэмрэ, Гитлер зи ІещIэ щыIналъэхэм щIыдагъэзу кьыщыщIэлъэтри, 1943 гъэм и кIэхэм зауэр ди текIуэныгъэкIэ ихуныну хуэзэпсэфащат сэ. Абы щыгъуэм сэ сщIэрэтэкъым зауэм кьыхьыхьэну хуэмей къэралхэм я мызакъуэу, США-ми гъэсыныпхъэр Германием кьызэрыритыр.

Кавказымрэ Сталинградрэ бийм и дзэр щызэтракъута нэужь, текIуэныгъэр кьызэрытхьыным хуэ кьытетхъэхьаужьыгъэ. Зауэм гуащIэ екIуэкIыхуэкIэ, ди фIэщхъуныгъэр нэхъ быдэ хъурт икIи совет щыхуэхэр псори темыпIэжу екIэжьрт текIуэныгъэм и махуэм.

ЕтIуанэу уIэгъэ сыхьуу, Пятигорск дэт сымаджэщ 3192-м зыщыщIэхьужа нужь, 1945 гъэм и щIымахуэ уIэгъэр щызэтхъуэжу 1942 гъэм и мэлыжьыхь маздэм сыщыщIэтым, абы и комиссарыр кьызэпIуат я лэжьакIуэмрэ уIагъэ хуэдизу зауэлIхэмрэ папщIэ Германиер зэрыхэдгъэщIэнур зэрыхьэжьыншэм теухуа лекIэ сакъыуеджажу. Комиссарым и пэлъэр згъэзэщIащ. Нэмыцыжьм яIэмоторхэмрэ гъэсыныпхъэхэмрэ, Гитлер зи ІещIэ щыIналъэхэм щIыдагъэзу кьыщыщIэлъэтри, 1943 гъэм и кIэхэм зауэр ди текIуэныгъэкIэ ихуныну хуэзэпсэфащат сэ. Абы щыгъуэм сэ сщIэрэтэкъым зауэм кьыхьыхьэну хуэмей къэралхэм я мызакъуэу, США-ми гъэсыныпхъэр Германием кьызэрыритыр.

Кавказымрэ Сталинградрэ Хэку зауэшхуэм ныкъуэдыкъуэ щыхьэуа капитанэр сыкъыщалъэгъуэм, псори зыIэпIэла текIуэныгъэр Іэпэ Іэ кьысхуащIыр.

Абыхэм сакъыщIэкIри, училищмкIэ сунэтIащ. УниверситеткIэ уэрамым щыщIэдзауэ фельдшер-акушер еджапIэм нэс лъэсу укIуэмэ, дакъикъэ 20-кIэ унэсырт, трамвайм уитIысхьэмэ - нэхъ псынщIэжу. Ауэ а махуэм сэ еджапIэм сынэсыж щхьэкIэ сыхьэтрэ ныкъуэкIэ гъуэгу сытетащ.

● Фэеплъ

Щоджэн Хьэбас и иужьрей усэхэр

Журналистхэ цIэрыIуэ АфIэунэ Рае ихъумащ, щIэджыкIакIуэхэр щыгъуазэ фыхующIыпхъэу кIыпытэри, къыдихьэIащ усакIуэ Щоджэн Хьэбас иужьрей тхылъым хигъэхьэну игъэхьэзырауэ щыта усэхэр. Езыр игъуэ нэмысу дунейм щекъжьым, зи щхьэ щыпы-Iэм и мылъкур псыхэкIуадэ зэрыхьум ещхьу, тхылъ щхьэхуэ къызыIымыса, ауэ абы щхьэкIи зи фIагъыр зыфIэмыкIуэда усэгъэхэм щыщ Iэрамэщ мы-хэр.

Шэч хэмылъу, ар гунэс фщыхьунущ газетеджэхэм. Езы Хьэбаси ещхьу, абы и усыгъэхэр гуапэщ, щабэщ, бзэ IэфIщ. Щоджэнырэ, езым и псалъэхэмкIэ жы-тIэнщи, «къуэш псынэ лъащIэу зи гущIэр кьыбгурыIуэ», хьэлэлу, щIэщыгъуэу хуэу-сэрт гъащIэм, лъагъуныгъэм, адэжь щIынатIэм, лъэпкъ хабзэ тельыджхэм.

Си къуажэгъут Хьэбас. Зэзэмызэ дызэхуэзаамэ, щхьэщыгъуфIэ лъэпкъ хэмылъу къыхуиIуатэрт и Iуэхущафэхэр, мурадхэр. Зи гугъу ищIыныр и куэдт: ар щы-тащ гъукIэу, уэрэджыIакIуэу, къэфакIуэу, артистту, телевидениэм и режиссеру. И усыгъэхэм, уэрэдхэм щытхъушхуэ яIэт. Тхылъ ипшI кIыдигъэкIынэ хунэсакIэт. Уэрэдуохэр (макъамэтххэр) къепщIэпщIэкIырт...

И гъащIэр кIэщIу къыщIэкIащ зыхуэдэ щымыIуэщIагъэ бжьыфIэм, гумащIэм, зэчиифIэм. Илъэс щэщIым ноблагъэ Хьэбас зэрытхэмытыкIрэ. Ауэ ар си фIэщ схуэщIыркъым: къысфIощI усакIуэхэр дунейм ехьажми, я псэхэр уахътыншэу гъащIэм къыщынэу. Ар дыдэр къызжаIэ фи пащхьэм нислъхьэ усыгъэхэми. ФIыщIэджыкIыт...

ТХЬЭМОКЪУЭ Барэсбий.

Анэпсэр тыншмэ сигу мэзагъэр

Аргуэру рифмэхэр кьысхуокIуэр,
ЯщIыну жьакIуэ си сатырхэр.
Шым кьепсыхэр щах я щIакIуэр,
Си усэм хьихьэу зи гур пщтырхэр.

Хэти мэлыхьэущ, хэти гъукIэщ,
Кьыщопс жьэрыжьэу пщэдджьжь пшэплъыр.
Ахэр си гъащIэм кьыхьыхьакIэщ,
Усэ сатырхэм гуфIэу пхоплъыр.

Мэшэс щIалэщIэр фIым пежьауэ,
Артистым Гамлет егъэзащIэр.
ЩIакхьуэ тхьуэпль хуабэр игъэжьауэ,
Ди жьэгум щоблэр мафIэ гуащIэр.

Гупсысэ жаным и Iэ пщтырым
Мазэм щыщ Iыхьэ кьыгунчауэ,
Пищэну си ныкъуэтх сатырым
КьоюкIуэр хэку кхъухьым зырычауэ.

Рифмэхэм щэхуу кьуэвуаэ
Яп5 ба хуабэр щыззэхуащIыр.
Гуэль сатырхэм хэувауэ
Щыху псалъэ Iущхэм хасэ щащIыр.

Си усэм хьэщIэхэр кьоблагъэр,
Щ1ыр мэджэрэзэрэ ильщ си Iэплlэм.
Анэпсэр тыншмэ сигу мэзагъэр,
Темыльмэ хьэльэ щIыхум и плIэм.

2

Нанэ и ку эщIым, щхьэунаэз э,
Щ1ыкIуэкIыжь щIыкIуи щоджэрэзыр.
Сабий зекIуами кьымыгъаззэу
Кьекlухь, яIыгъыу Iэнэ нэзыр.

Кьурышбгъэ инхэр кьыхольэтыр,
Кьалэ уэрамхэм заукьуэдийр.
Борэныжь жьапщэм бгыр еIуэтыр
Щ1ихулыкIауэ и льэдийр.

Аркъэн идзауэ уафэхьуэпскIми
Пшэ уфыщIахэм зыщыредзыр.
Мазэм тенджызым зыщигъэпскIми
Гум лухэль дыгъэр зыпхыредзыр.

Нартыжь IуэхущIафэу ди хэку лIыгъэр
Уафэм и щыгум щызэфIащIэр,
Зэльыlухаэу вагъуэ щыгъэр
Хьыбар пщэдейми ирагъащIэ.

3.

Уэрэщ, уэрэдщи дэнкIи къэIур,
УсакIуэм гъащIэр еу сыж.
Си усэрщ сыткIи хьуапсэнэIур,
АбыкIэ усэм зеумысыж...
Сатыру гъащIэм сыт кьигъэщIми,
Ди щIыху гуапагъэр хьиремыкI.
Зэманым гъащIэр нэхъ хигъэщIми,
Щ1алэгъуэр ди щIым щхьэщымыкI.

* * *

Тхьэм ещIэр си гур щIэгужьейр -
ЗэрыслъэмыкIырщ Iуэху домбейр.
Щ1эгъэльэхьыIуу си тхьуэжьейр,
Зэрызмыкlуфырщ гъуэгу жьжьыейр.

Ауэ сэ хьэкъыу си фIэщ мэхьур,
Сымыкlу гъуэгуанэм пищэнщ къуэм.
Абы и хуарэри мэльэхьэр,
Кьыдэкlмэ зы кьуэм, дыкъыу кьуэм.

Къремыльыхъуэ абыи гъуэгу тынш,
Хэку дыгъэ ёзнир ирещI Iэпэгъу.
Сыхуейкьым хъуну ар фызынщэ,
Быныфlэ хъунри ирещI псэгъу.

Ди Iуащхьэмахуэ и уанэгуу
Ирепльэ гъащIэ дахэм игу.
Ирекlу гъуэгуанэр, фIыр и нэгуу,
ИмыгъэукIытэу щальхуа щIыну.

* * *

Псалъэ гуапэм уасэ щыщIэдмыткIэ,
Гуапагъэр уи гъуэсу гъащIэр хьы.
Щ1ым кьару мыуХыр кьыщыдиткIэ,
Гугъуехь псорн хъунуд плIэкI эпхы.

Щ1ыгуфIыкI уэ цIыхум фIы кьехъулIэм,
Хьымэ лъпкъым лIыфIу кьыхэкIар.
Абы, мес, хуэсакьыу ильщ и Iэплlэм
Гуфlэу пщэдджьжь дыгъэ кьыщIэкIар.

Псалъэ гуапэ жеIэ гъуэгу теувэм,
Гъуэгу гъу эмылэ ар абы хуэкъунщ.
Уафэ кьащхьэуэм б лыпкъкIэ ущIэувэм,
И шагъдийр махуэщIэм дэлъэхьэнщ.

Зыщцкхьумэ, си кьуэш, псалъэ щIыIэм,
Цlыхур тIэу щыпсэукъым мы дунейм.
Упсэжьжкlэ псалъэ гуапэу щыIэм
Я нэхъыфIыр жеIэ узыхуейм.

Цlыхум гуаэр дэIыгъыф уэ улIмэ,
Ар си лъэпкъым щыщщ и хабзэ тклийм.
Ауэ нэпсеягъэм уи гур илIмэ,
Уэ урещхьщ ирадзыжа пхьэнкIийм.

* * *

О, цlыхухэ, лIыгъэшхуэр зи тхыдэ,
Дэ сыту гуапагъкIэ дыбыдэ.
Псэухукlэ дэ цlыхум - дофыгъуэ, доиж, -
Лlар сыткIэ ди щытхъум хуеиж.

* * *

УзыдэмыкIыф льагапIэу
щытын хуейщ хъыджэбзыр,
Гъэми щIыми уи гугъапIэу
щытын хуейщ хъыджэбзыр.
Узылъэмыlэс хьуэпсэгъуэу
щытын хуейщ хъыджэбзыр,
Уи насыпу, уи гуфIэгъуэу
щытын хуейщ хъыджэбзыр.
Щауэ хьыжьэр зыгъэIэсэу
щытын хуейщ хъыджэбзыр,
Лlым игу щэхур зыгъэусэу
щытын хуейщ хъыджэбзыр.
И зэ пльэгъуэм уигъэхуабэу
щытын хуейщ хъыджэбзыр.
ГъащIэ Iэгуи псэу у эрэду
щытын хуейщ хъыджэбзыр...

Уэ къыдэкI

Уэ кьыдэкI, ныщхьэбэ кьыдэкI закъ уэ,
Дэ Налшык уэрамхэм дыдыхьэнщ.
Фlыу э зэрыльагъуэзр, ди мызакъ уэу,
Лъагъуныгъэ хадзм дыхьыхьэнщ.

Содэр, зы жьдмыlэу дыщыгъэс,
Ауэ уи зэ пльэгъуэ кьысльыгъэс.
Уэ кьыдэкI, мазэщIм и кьуапитlым
Сэ гущэ хьуринэр пхуфIэздзэнщ.
ЗызмыгъэнщIу сэ сыгъэпль уи нитlым,
Абы и нур щабэр тридзэнщ.

Содэр, зы жьдмыlэу дыщыгъэс,
Ауэ уи зэ пльэгъуэ кьысльыгъэс.

Уэ кьыдэкI. Акъужьым я нэхъ кьабзэм
И бзэ щэхум дэ дыщIэдэIунщ.
Лъагъуныгъэ кьабзэм и хабзэм
Дэ дыхуэпэжьыну тхьэ хуэтIуэнщ.

Содэр, зы жьдмыlэу дыщыгъэс,
Ауэ уи зэ пльэгъуэ кьысльыгъэс.

Уэ кьыдэкI, ди кьалэр жеижами,
Псэм фIэIэфI уэрэди зэхэтIьэнщ.
Сэ уэстыну вагъуэхэр ижами,
Уи IитIым си гу ирещIэ Iэщ1эспхьэнщ.

Содэр, зы жьдмыlэу дыщыгъэс,
Ауэ уи зэ пльэгъуэ кьысльыгъэс.

Уэ кьыдэкI, ди кьалэр жеижами,
Псэм фIэIэфI уэрэди зэхэтIьэнщ.
Сэ уэстыну вагъуэхэр ижами,
Уи IитIым си гу ирещI Iэщ1эспхьэнщ.

Содэр, зы жьдмыlэу дыщыгъэс,
Ауэ уи зэ пльэгъуэ кьысльыгъэс.

Уэ кьыдэкI, жэщ гуапэм зиу дыгъуами,
Си жэщ кIыфIри хьуащ кьыхсуэбгьнэхэу.
Ди уэрам уэздыгъэхэр хьуами,
Дыззэгъусэу дгъэщIафынущ нэху...

Содэр, зы жьдмыlэу дыщыгъэс,
Ауэ уи зэ пльэгъуэ кьысльыгъэс.

* * *

Уи пащхьэм изольхьэ аргуэру
Си гъащIэм и гуащIэу кьэсхьар.
Си лIыгъэр ямыщIэ шы жэру
Сатырхэу гъуэгуанэ техьар.

Нал быди ящIэльхьым абыхэм,
Саурри я уанэр щымыт.
Пэжыгъэр яхэпльи езыхэм,
ХуэзмыщIу дзыхь зыри хэмыт.

Псэ Iэфкlэ яльагъур щыху гъащIэр,
Си лъэпкъым уэрэди Iурылыт.
Сэ схуэдэу ар щIэрэ гумащIэр,
Сигу пщIанэу ар уи Iэм Iэщ1эльщ.

Согуфlэ сатырхэр зэгъусэу
Си кьуэщхэм яхьилъэу слъэгъуам.
Гъэгу жьыкъэ утекъым шу гъусэу
Си гуапэт уэ мыри пщIыгъуам.

Сэ псальэу тхылъ напэм тестхахэр
Мы си псэм щыщ Iыхьэу зэхэльщ.
Си уэсу уигу пщтырым хуэсщахэр
Цlыху льапIэм хуэзгъафIэ гухэльщ.

Зы щIы кIапэм зыщырадз шы цIахуцIэм

Выгужь гьуаэу щIыгур зыщIоскъыскъэ,
ГъущI жыр пльаур дунейр зэщIэнащ.
Ар зыгъэнкIыфIыни щIыгум искъэ,
Гур тепыIэгъэншэу кьигъэнащ.

Зы щIы кIапэм кьыщалъху сабий дыгъэр,
Адрейм щэ фийм ар щIыуехьыж.
Къэушами яп5 льагъуныгъэр.
Зауэ гъуэгу губжьам зэIэпехьыж.

Зы щIы кIапэм зыщIырадз шы цIахуцIэм,
ШыгъэжапIэм Шагъдийр щагъэльъей.
Адрейр еуфэнщIыр ажал бдзапцIэм,
Бомбэ уам и хьуаскIэхэр щольей.

Зы щIы кIапэм щокIуэкI хьэгъуэлIыгъуэ,
ХьэгъуэлIыгъуэ джэгур щIакъуэтыкI,
Адрейм щамыIэ зы щIалэгъуэ,
Зи щIыхь яцэм нэпсыр щIекIутыкI.

Зи щIы кIапэм кьыщопс гухэль лыгъэр,
Адрейм кьэхьпхэр ныщопэкIу.
Мы дунейм тетынкъым гъащIэ дыгъэр
Зы щIы кIапи ди щIым хуэдэу зэкIу.

* * *

Уаем щIыр ирежьэ хуейм, зихьунщIэу,
Ирелыгъуэ нэкIущхьэ кьэпльэр.
Си дежь кьакIуэ, кьакIуэ, кьакIуэ псынщIэу,
ПфlэмыIуэхуу жьыбгъэ кьыпхуильар.
Псальэм и бгъэ щIыIухэр зэIусхьынщи,
И бгъэгу хуабэм сакьыу ущIэсльхьэнщ.
Сатырыфlу щIэр кьыхэсхынщи,
Си уэрэдри уэ пхуэзэхьльхьэнщ.

* * *

Уэшхыр уэру кьрекIут
Щ1игъальэу пэгункIэ,
Уафэгъуэ агъуэр темыкIуэт -
Уафэр нэщI хьуажнкIэ.
Пшэжьхэм я фэр пыкIыпауэ
Фlогъуэльхьэж кьырыжьхэм,
Псыхьэлыгъуэр етэпауэ
Дожьир гу льэужьхэм.

Гуфlэщауэ, уда гъэгъам
Щ1агъэжыр я нэпсыр,
Уэ уи Iэблэ сэ сIыгъам
Нэмыса уэшхыпсыр.

* * *

Сэ шы уанэр зэтесльхьэфу
Сигъэсащ гъуэгуанэм.
Iухэль ъси зэхэслкьэфу у
Сигъэсащ щы анэм.
Щ1эмэджыкIыр сIыгъыу удзым
Аргъынэр щыIэотхыр,
Зэщ1ищауэ дыгъэр гуэдзым
ПащI5 бзийр еутхыр...

Ей си хэку, уэ уиIэ лыгъэр,
Уэрэд тха зэхэльщ.
БанэнэкIэр, дыгъэгъныгъэр
Уэ пхэмыкIыы пхэльщ.

* * *

Бжейр щытащ пщIий бэвыр кьыпльэльэу,
Щ1ыушащ и дамэм кьуалэбзэр.
Мэз лэгъунэр абы хуэзщIэльэу
Нобэ джыдэ жаныр егъэзэр.
Ар мэгуIэр, йощIэр лъэныкIьуабзэу,
Зэщ1эскъыскъьэу зэуи мэуфэрэнкI
Иджы, мис, цlыхугур игъэхуабэу
Дэпэр жьэгужь мафIэм кьыщопIэнкI.

МафIэм есыр пхъэр - текIуауэ лыгъэр,
Жьхэ фIэкI зы кьыхэмынэж.
Бжейр кьыззэщIэнащи - иIа лыгъэр
Цlыхум и гум хуабэу иретыж.

* * *

Псым мыл джанэ Iувыр кьыщихыну
Дыгъэ кьепсым ткIуаткIуэу егъэжьщI.
Ъатхэм тепIэн хужьыр трихыну,
Сэрэ уи нэм уэсыр ягъэтхIу сфIощI.
СфIощIыр яп5у уиъэзгъэтауи,
Сэ куэд щIауэ усцIыхуу щытауи...

Уи псальэмакъ гуапэр зэхэсхынум,
Щ1ы хьурейр зэпысчыфын сэ сфIощI.
Губгъуэ удэхэм зыкьызэIу ахынум,
Уэ зэ щIупльамэ гъагъэ сфIощI.
СфIощIыр яп5у уэ укьэзгъэтауи,
Сэ куэд щIауэ усцIыхуу щытауи...

Сэ гухэль уэрэди зэхэсльхьамэ
Умыщ1ж эу ар фэепль пху зощI.
Ди гъэмахуэ губгъуэм уинхьамэ,
Щ1хьэмыж гъуэплъхэр кьоIущащэ сфIощI.
СфIощIыр яп5у уэ укьэзгъэтауи,
Сэ куэд щIауэ усцIыхуу щытауи...

Хьэрэмыншэу мы дунейр зэхэльу
Щ1хьуакIэплъыкIэ дахэм щIыльэр йощI.
Щ1ым и фIыгъуэ псори уэ пIэщIэльу
Дыщэплъ бжьыхьэр сэ уэрауи сфIощI.
СфIощIыр яп5у уэ укьэзгъэтауи,
Сэ куэд щIауэ усцIыхуу щытауи...

* * *

Си дежь кьакIуэ, нэхущ дыхьэрэным
Кьуэкlыплэм и Iупхъуэр щичэтхъам.
Си деж кьакIуэ, дыгъэ бзийр гуэрэным
Щ1ыр бэвырэ хьэсэу щритхъам.

Си деж кьакIуэ, бгъэнэхунущ си гур,
Си жэщ кIыфIыр, си гъуэгуанэ ткIийр.
Си деж кьакIуэ, бгъэхуэбэнущ си гур,
Зблэлъэтынущ кьысхуэкIуам щэ фийр.

Си деж кьакIуэ, удзыр кьыщыгъагъэм,
Щ1ыр дэхъейуэ уафэр щыгъуэгъуам.
Си деж кьакIуэ, бзуэр кьыщеблагъэм,
Кьырхэр, псыдзэр фIыуэ уэ пльэгъуам.

Си деж кьакIуэ, ущыхуей сыхьэтым,
Мы дунейр си гъусэу кьыпIущIэнщ.
Си гур пщащхъуэ щтауэ сIэщIэльэтым,
Уэ си г ууэ инри зыхопщIэнщ...

* * *

Къ.Хь.

Си гур сэ тхылъ напэу зэтызодз,
Си гум Шагъдий жэрэ зынызодз.
Си гум сочэнджэщ дакьыкъэ къэс,
Си гур зауэзэжьынуи сохьэр шэс.
Си гум сэ кьыззжIэр лIыфI уэрэдщ,
Си гум лIыгъэ щIэныр и мурадщ.
Си гум гумащIагъэр Iэфlу хэльщ,
Си гу пщIанэр щIыпхъэ уэ пIэщIэльщ.
Си гум, кхъыIэ, уэ уримыджэгу,
Си гум уэ егъэщI гуфIэгъуэ дэкIу.
Си гур згъэпльу дыгъэбзийм соIуб,
Си гур усэм хэлкIэ умыуб...

* * *

Си гум кьиIукIырт щIыльэм и гызыр
ЗауэлIым и псэр щIта сыкьэтым.
ФIыуэ илъагурт бынхэр, и фызыр, -
Кьэмыкlуэжа сэлэтым.
Псэкlэ кьизэурт ди текIуэныгъэр
Зи фызэ кьэшэгъэр мафIэм щыхэтым.
Псэр итырт, ящIыну фIыльагъуныгъэр -
Кьэмыкlуэжа сэлэтым...

Анэ щхьэц тхъуари нобэ тогуIэ
А щIалэм ейуэ кьэна сурэтым.
Дияуэ кьоплъыр - зыри жимыIэ
Кьэмыкlуэжа сэлэтым.

* * *

Сыпхуэмызэм сыпхуоэзэш сосауэ,
Си гупсысэм уэ ухэль эпытщ,
Ди Iупэ жьэражьэр зэIусауэ
Сэ кьысфIэщIу си Iум уIурытщ.

* * *

Уэ удах эщ, уэзкIуэ,
ГъащIэ дыгъэуи упэжщ.
Щ1алэм и гум тешIэу угъэ,
Майуи урегъагъэ!

* * *

Уи пхъэху ейхэр дахащэу иБзащи,
Зи ишэгъуэ хъыджэбзуи екIуц,
Апхуэдизкlэ уи гуэлхэр жэбзащи,
О Россие, уигу кьабзэм и нэкIущ.
Жьым тенджызу щIупскIэ уи мэзым
Си Шэджэм и акъужьр сIэпех.
Пушкин гуапэу хуэусэрт Кавказым,
Iуащхьэмахуэ ар ноби зэхех.

ГъащIэ фIыгъу эу уи дыгъэр сIэщIэльщи,
Уи хьэ л посри къэсщIауэ схэльщ.
Дэ зы щIыгум и бгъафэ дыщIэльщи,
Ди быдзышэ тIуми зэIульщ.

* * *

- Дэнэ уи усэр, Алим, кьызидпхыр?
- Си гум и хъуаскIэу зэхуэзохьэс!
Ди адыгэщIым ар кьыхьызохьэр.
Адыгэ уафэу нуру кьысхуопс!
- Дауэ зэрыштхыр уи гухэль тхыгъэр?
- Сэлэт гъуэгуанэм лъыкIэ тестхащ!
Къамэдзэ жанкIэ ди текIуэныгъэр,
Кьырхэм я натIэм усэу истхащ!

- Дауэ уэрэдыр уэ зэрыбусыр?
Уэрэдыр си пкъым псэуэ пкъырытщ!
Ар си лъэпкъ гуапэм сэ кьыздеусыр,
Си Хэку пшынальэу, гъащIэу сIурытщ!

* * *

Хуэрэджэхэр щыгъэгъащ ди хадэм,
И гум щызу щIыри бэуэжащ.
ПхъэщхьэмыщIыкъ жыгхэри си адэм
Игъэкабзэу яхэувэжащ.
Жыг къудамэу нэщIхэр игъэбжьыфIэу
Бзуэхэм я пшынальэр щызэхох.
Щ1ыльэ тыгъэу цIыхухэмэ нэщхьыфIэу
Яп5 удз гъэгъахэр зэIэпах.

Щ1ащхащи я бэльтор хьуджжбзхэм,
Щ1алэхэрэм мэхьур нэхъ пIейтей.
Нобэ, гъатхэм ещхьу, ди цIыубз хэм
Щ1ыгатIагъэр дахэу я босцейр.

* * *

Си гур исльхьэнуг уи Iэгу хужь щабэм,
Ауэ сошынэр щIезгъэжьыкIын.
Зыныхуэсхьынуг уи бгъафэ хуабэм,
Ари пхуэхьыну кьыщIэмыкIын.
Си Iэр щIыгу фIыгъуэм гуапэу йоIуэсэ,
Тенджызэ толькьунхэм щохьур кьэякъ.
Кьамэу гу пщIанэм абы зыхасэ,
Си гум и хъуаскIэм, дахэ, хуэсакъ.

Ар согузавэр кьыплъэIэсынкIэ,
Сигу щыпыльэтхкIэ щIыкIым зы макъ.
Абы умыщIэу хъунущ унсынкIэ.
Си гум и хъуаскIэм, дахэ, хуэсакъ.

* * *

Нжущ пщэплъыр мэжьэражьр гъуапльэу,
Мэбауэр щхьэгъубжэ зэIуздар.
Мэжейр пщащэр щIыфIэ нэхур кьапльэу,
Екуэхащ шхыIэн зытридзар.
Мы Iэрыс хъуэу бгъэгуху пщIанэм
Жьыбгъэ кьабзэм фIэкI лъэмыIэса,
Ар мэжейр кьэзырильхуэрэ и анэм,
Ар кьыщIыушынми нэмыса...

Ар гъащIэм и Iэгум нуру кьопсри,
Псэ зыIутым кIэзызу кIэпольэ.
Хуэтмысфынкъым зы суратыщI Iээи
Апхуэдизэ кьабзагъэ зыбгъэдэль.

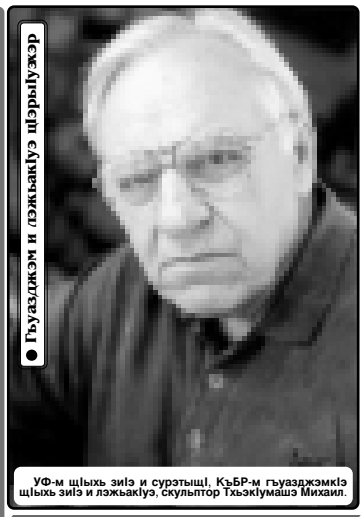

● Гъуэзджэм и лэжьакIуэ щIэрыIуэжэр

УФ-м щIыхь зиIэ и сурэтыщI, КъБР-м гъуэзджэмкIэ щIыхь зиIэ и лэжьакIуэ, скульптор Тхьэкlумашэ Михаил.

● КъБР-м и МВД-м къет

Хабзэхъумэхэр зыукIахэр къалъыхъуэ

2008 гъэм бадзэуэгъуэм и 7-м «Прохладный - Эльбрус» гъуэгум и 26-нэ километрым и Iэшэлъашэм деж милицэм и лэжьакIуэхэм Iэщ1экIэ къащытеуащ. Абы хэкIуадащ Бахьсэн муниципальнэ районым и ОВД-м и ДПС-м и инспектор, 1984 гъэм къалъхуа Тхьэкlумащ1э Хьэсэн, 1969 гъэм къалъхуа, милицэм и капитан Аджий Адмир, Бахьсэн РОВД-м и пльыр-пост Iуэхущ1апIэм и милиционер, 1981 гъэм къалъхуа Кьанло Хьусен сымэ.

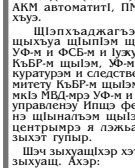

Аджий Адмир

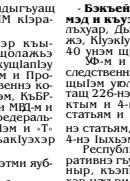

ТхьэкIумащIэ Хьэсэн

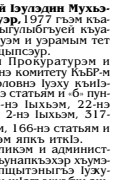

Кьанло Хьусен

Бзаджащ1эхэм ядыгъуащ АКМ автоматитI, ПМ кIэрахьуэ.

Щ1эпхъащ1агъэр зыщыхъуэа щIыпIэм щолажьэ УФ-м и ФСБ-м и Iуэхущ1апIэ КъБР-м щыIэм, УФ-м и Прокуратурэм и следственнэ комитету КъБР-м щыIэм, КъБР-мкIэ МВД-мрэ УФ-м и МВД-м и управленэу Ищэ федеральнэ щIыналъэм щыIэм и «Т» центрымрэ я лэжьакIуэхэр зыхэт гупыр.

Шэч зыхуащIхэр хэтми яубзыхуащ. Ахэр:

- **Къарэщ1ыкIу Аслъэн Заурбий и къуэр,** 1974 гъэм къалъхуар, Дыгулыбгъуэй къуажэ, Ленинным и уэрамым тет 244-нэ унэм щыпсэур;

И тепльэр: см 170-рэ и льагагъщ, зыIэщIэльщ, щхьэц фIыщIэщ, кIэщу щIэщащ, нэкIу кIыхьщ.

Щ1ыгъар: футболкэ фIыцIафэ, спорт гъуэнщ1эдж щIыку, сэндал.

- **Байрами Рэмэзан Иракиим и къуэр,** 1983 гъэм къалъхуар Псыкlэху къуажэ, Ленинным и уэрамым тет 143-нэ унэм щыпсэур;

И тепльэр: см 170-рэ и льагагъщ, зыIэщIэльщ, щхьэц фIыщIэщ, кIэщу щIэщащ, нэкIу кIыхьщ.

Щ1ыгъар: джинс гъуэнщ1эдж щIыку-фIыцIафэ, спорт курткэ фIыщIафэ.

- **Бжьэй Iуэлъэдин Мухьэмэд и къуэр,** 1977 гъэм къалъхуар, Дыгулыбгъуэй къуажэ, КIуэкIуэм и уэрамым тет 40 унэм щыпсэур.

УФ-м и Прокуратурэм и следственнэ комитету КъБР-м щыIэм уюловнэ Iэху кIэнэтащ 226-нэ статьям и «б» пунктым и 4-нэ Iыхьэм, 22-нэ статьям и 2-нэ Iыхьэм, 317-нэ статьям, 166-нэ статьям и 4-нэ Iыхьэм япкъ иткIэ.

Республикэм и административнэ гъунапкъэхэр хьуэныр, къэпщытэныгъэ Iуэхуэр нэхъри щIагъэхуэбжащ, хэхауэ я нэIэ щIагъэуващ транспорту щызекIуэр.

Къалъхьэхуэхэм я хэщIапIэм щыгъуазэ щыIэмэ, дынвольэу фыкьэпсэльэну мы телефонхэмкIэ:

УФ-м и ФСБ-м и Управленэу КъБР-м щыIэ: 47-15-16; КъБР-м щыIэ МВД: 40-49-10;

КъБР-м щыIэ МВД-м Уголовнэ къэтыхьуэныгъэмкIэ и управленэ: 47-65-82

УФ-м и Прокуратурэм и следственнэ комитету КъБР-м щыIэр: 40-46-15.

Мыхьэнэ зиIэ хъыбар къызыбгъэдэкIыр хэтми хэIущIыIу ящIынукъым, ахъшэшхуэ иратынущ.

КъБР-м и Хабзэхъумэ Iэнатlэхэм зыуэ щыт я хъыбарегъащIэ Iуэхущ1апIэ.

● Гу зылъытапхъэ

Къэбэрдей-Балъкъэр Республикэм щыщ десантникхэу пщIэ зыхуэтщIхэ!

Хьэуэ-десантыдзэхэм я махуэр гъэпсэфIапIэм зыхуэгъэхьазырыным теухуа зэIущIэм фыхэтыну фыкъыдогъэблагъэ.

Зэ1ущIэр бадзэуэгъуэм и 17-м сыхьэтыр 17-м Лениным и цIэкIэ щыIэ уэрамым тет унэ 53-нэм (Профсоюзхэм я администрацэм и унэм) и етIуанэ къатым и пэшышхэм щекIуэкIынущ.

Фыщыщ1эупщIэ хъунущ мы телефонымкIэ: **Афганистаным и ветеранхэм я союз - 425-719**.

Налшык къалэм и дзэ комиссариатым контракткIэ дзэ къулыкъым иреджэ запасым щыIэхэу зи ныбжьыр илъэс 40-м нэмыса цIыхухэр. Иужькlэ ахэр ягъэкIуэнущ прапорщикхэм я школым.

Лэжьапщ1эр инц - сом мини 10-м къащыщ1эдзауэ мин 25-м нос.

Контракткlэ дзэ къулыкъым пэрыхьэну хуейхэм захуэзгъаз-эз Налшык къалэм и дзэ комиссариатым. И щ1эупэр: **Красноармейскэ уэрам, 26, 24-нэ пэш, телефоныр: 44-10-83**.

КъБР-м и Президентым и Администрацэмрэ и Iуэхуэр зегъэкIуэнымкIэ Iэнатlэмрэ щылажьэхэр хуогузавэ секретариатым и унафэщI **Кьалэ Замир Iуэс и къуэм** абы и анэ **Кьалэ Кьурал Темыр и пхъур** дунейм зэрехьыжам къыхэкIыу.

Редактор нэхъыщхьэ ХЬЭФIЫЦIЭ Мухьэмэд

РЕДАКЦЭМ И КОЛЛЕГИЕМ ХЭТХЭР

ЖЬэкIэмыхъу Маринэ (редактор нэхъыщхьэм и къуэдзэ), **Ширдий Маринэ** (редактор нэхъыщхьэм и къуэдзэ), **Гъурыжь Мадинэ** (жэуап зыхь секретарь), **Жылаев Маритэ, Льостэн Музэ, Ныбжьк Таисэ, Уэрдокъуэ Жансурэт, Хьэжыкъарэ Алик, Шал Мухьэмэд.**

ДИ ХЭЩIАПIЭР

360030, Къэбэрдей-Балъкъэр Республикэ, Налшык къалэ, Лениным и цIэкIэ щыIэ уэрам, 5, ебгъуанэ - епщIанэ я къатхэр.

ТЕЛЕФОНХЭР: редактор нэхъыщхьэм, секретарым - 42-56-19; редактор нэхъыщхьэм и къуэдзэхэм - 47-31-54, 47-33-23; жэуап зыхь секретарым - 42-22-82; секретариатым - 42-22-66.

КЪУДАМЭХЭМ: политикэмкIэ, жылагъуэмрэ лъэпкъ IуэхухэмкIэ - 42-22-86; къуажэ гъащIэмрэ экономикэмкIэ - 47-22-63, 42-57-59; щэнхабзэмкIэ - 42-75-36; обозревателхэм - 42-22-89; хабзэхъумэ Iуэхущ1апIэхэм ядолжьэныкIэ - 42-60-53; хъыбарыщIэхэмкIэ, спортымрэ письмохэмкIэ - 42-22-88; гъэджэныгъэмрэ щIэныгъэмкIэ - 42-63-64, 47-32-15; зэдзэкIакIуэхэм - 42-21-88; корректорхэм - 42-60-27; бухгалтерием - 47-31-69; ЭВМ-м и операторхэм - 42-22-84; компьютер Iуэхущ1апIэм - 42-26-41; сурэттехым - 42-75-78.

Теддзэ тхыгъэхэм кьыщыхьа бжьыгъэхэм, кьыщIэта Iуэхугъуэхэм я пэжагъымкIэ ахэр зытхахэм иэу жэуап яхь. Авторхэмрэ редакцэмрэ я Iуэху епльыкIэр зэтехуэ зэныту щыткъым.

Газетыр Iэ тезыдзахэм яхуэхьыныр и пщэ дэльщ КъБР-м федеральнэ пощт зэпыщIыныгъэхэмкIэ и управленэм.

Тел.: 42-06-51, 42-19-59.

Газетыр щиныкIэ жэуап ехь КъБР-м и "Роспечать" АО-м.

● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ● ●

Газетыр 1989 гъэм дыгъэгъаэм и 16-м

№Н-0065-м щIэту яту ятащ.

Зы илъэсым газетыр 250-рэ къыдокI.

КъБР-м ЩIэнхабзэмрэ хъыбарегъащIэ Iэнатlэхэмкlэ и министерствэм 1905 гъэм щыIа Революцэм и щIэр зезыхь и полиграфкомбинат. Налшык къ., Лениным и цIэкIэ щыIэ уэрам, 33, телефоныр 42-35-75.

Мы кьыдэкIыгъуэм елэжьахущ: жэуап зыхь секретарым и къуэдзэ Къаншокъуэ Эллэ, редактору Истепан Залиновичэ, корректорхэу Щоджэн Инэ (1,2-нэ нап.), Табыш Динарэ (3,4-нэ нап.), корректорхэм я дэIэпыкъуэгъу Иуан Заирэ. *КомпьютеркIэ газетым и тепльэр ящIащ:* Ныр Саидэ, Мэлбахьуэ Анжелэ, *сурэтыщI* Бицу Жанэ.

Номерыр "Адыгэ псалъэм" и компьютер Iэнатlэм щагъэхьэзыращ.

Газетым Iэ тедзэн хуейщ сыхьэт 20.00-м.

Щ1ытрадзар сыхьэт 20.00-рщ.

Индексыр 51531●Тираж 10.008●Заказ №2312